

2e Jaargang.

No. 1.

BULLETIN

UITGEGEVEN DOOR DEN

Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.

September 1900.

Het Bulletin van den Ned. Oudh. Bond verschijnt op onbepaalde tijden, in nummers van één tot drie vel. Zes nummers vormen een deel.

De prijs per deel bedraagt *f* 2.50

De leden van den Bond en de correspondenten ontvangen het Bulletin kosteloos.

Uitgever: JOHANNES MÜLLER, AMSTERDAM.

Stukken voor de redactie te zenden aan: E. W. MOES, van Eeghenlaan 17, Amsterdam, Mr. J. C. OVERVOORDE, Wolwevershaven 37, Dordrecht, of A. PIT, Ruysdaelkade 39, Amsterdam.

Officieele Mededeelingen.

Door het bestuur zijn tot corresponderende leden benoemd de H.H.

P. van Doorninck te Bennebroek.

P. van Eeghen te Amsterdam.

H. G. A. Obreen te Leiden.

C. B. Posthumus Meijjes te Amsterdam.

LEDENLIJST.

Alkmaar (Commissie van toezicht op het stedelijk museum te —).
 Amsterdam (Regenten der stichting «Amstelkring» te —).
 Amstelodamum te Amsterdam.
 Assen (Provinciaal museum van oudheden en geschiedkundige voorwerpen in Drenthe te —).
 Dordrecht's museum te Dordrecht.
 Oud-Dordrecht te Dordrecht.
 Oude Gebouwen (Vereeniging tot instandhouding van —) te Dordrecht.
 Edam's museum (Commissie van beheer en toezicht) te Edam.
 Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde te Leeuwarden.
 's Gravenhage (Commissie tot beheer over het gemeente-museum te —).
 Groningen (Commissie van administratie over het museum voor de provincie en stad —).
 Haarlem (Museum van kunstnijverheid te —).
 Haarlem (Commissie van toezicht over het stedelijk museum te —).
 Haarlem (Commissie van het Bisschoppelijk museum te —).
 Die Haghe te 's Gravenhage.
 's Hertogenbosch (Provinciaal genootschap voor kunsten en wetenschappen te —).
 Koninklijk oudheidkundig genootschap te Amsterdam.
 Leiden (Gemeentemuseum Lakenhal te —).
 Provinciaal Utrechtsch Genootschap te Utrecht.
 «Rembrandt» (Vereeniging —) te Amsterdam.
 Utrecht (Stedelijk museum van Oudheden te —).
 Zaanlandsche oudheidkundige vereeniging «Honig» te Zaandijk.

Boeles (Mr. P. J. C. A.); Leeuwarden, conservator Friesch genootschap.
 Bont (Bernard J. M. de); Amsterdam, conservator Amstelkring.
 Bredius (Dr. A.); directeur Mauritshuis te 's Gravenhage.
 Domnisse (C. P. J.); conservator stedelijk museum te Vlissingen.
 Dompierre de Chauffepié (Dr. H. J. de); directeur koninklijk penningkabinet te 's Gravenhage.
 Haverkorn van Rijsewijk (P.); directeur Boymans Rotterdam.
 Heukelum (Dr. G. H. van) te Jutfaas; beheerder van het aartsbisschoppelijk museum te Utrecht.
 Hoefler (F. A.) te Hattem; conservator Overijselsch museum te Zwolle.
 Hooft (C. G. 't); directeur museum Fodor te Amsterdam.
 Jesse (Dr. R.); conservator Rijksmuseum van oudheden te Leiden.
 Kalf (J.); assistent Nederlandsch Museum te Amsterdam.
 Kellen (J. Ph. van der) Dz.; assistent Rijks-prentenkabinet, Amsterdam.

Lindsen (J. F. A.); conservator aartsbisschoppelijk museum te Utrecht.
 Moes (E. W.); onderdirecteur Rijks-prentenkabinet Amsterdam.
 Pit (A.); directeur Nederlandsch Museum, Amsterdam.
 Pleyte (Dr. W.); directeur Rijksmuseum van oudheden te Leiden.
 Riemsdijk (Jhr. B. W. F. van); hoofddirecteur Rijksmuseum te Amsterdam.
 Schmeltz (Dr. J. D. P.); directeur Rijks ethnographisch museum te Leiden.
 Snouckaert van Schauburg (A. C. baron); directeur huisarchief H. M.
 de Koningin te 's Gravenhage.
 Steenhoff (W. J.); beambte Rijksmuseum te Amsterdam.
 Stuers (Jhr. Mr. V. E. L. de); referendaris van Kunsten en Wetenschappen.
 Stuers (Jhr. Mr. V. E. L. de); directeur Gevangenpoort, 's Gravenhage.
 Unger (J. H. W.); beheerder oudheidkamer, Rotterdam.
 Veth (Bas); conservator Oud-Dordrecht, Dordrecht.
 Waller (F. G.); onderdirecteur Mauritshuis te 's Gravenhage.

Correspondeerende leden.

Acquoy (Mr. J.); archivaris, Deventer.
 Aerssen Beijeren van Voshol (Mr. W. F. C. baron van); Zwolle.
 Balen (C. L. van); Zutfen.
 Balveren (Mr. W. E. J. baron van), Arnhem.
 Been (J. H.); archivaris, Brielle.
 Beirer (L.); architect, Amsterdam.
 Berden (J. W. H.); Amsterdam.
 Bergers (Mr. C. M. A. J.); Maastricht.
 Beurden (A. F. van); Roermond.
 Boer (Dr. F. J.); Groningen.
 Bogert (A. van den); Barneveld.
 Borch (Baron W. H. E. van der); Ginneken.
 Bosch (V. G. A.); Arnhem.
 Burgh (Mr. A. H. H. van der); 's Gravenhage.
 Cuypers (Dr. P. H.); Roermond.
 Cuypers (Jos. Th. J.); architect, Amsterdam.
 Croockewit W.Azn. (W.); Amersfoort.
 Dommer van Poldersveldt (Jhr. G. J.); Ubbergen bij Nijmegen.
 Doorninck (P. van); Bennebroek.
 Doppler (Dr. P.); Maastricht.
 Eeghen (P. van); Amsterdam.
 Enschedé (J. W.); Haarlem.
 Everts B.Hzn. (Mr. J.); Arnhem.
 Feen de Lille (Mr. van der); Alkmaar.
 Flugi van Aspermont (Jhr. Mr. C. H. C.); Voorburg.

Frederiks (J. A.); rijksarchitekt, Middelburg.
 Geelhoed (G.); Schoonhoven.
 Gerardts (J.); Posterholt bij Roermond.
 Gimberg (J.); Zutphen.
 Gonnet (C. J.); rijksarchivaris Haarlem.
 Graaf (J. J.); pastoor, Ouderkerk.
 Gratama (Mr. S.); Rotterdam.
 Guljé (E.); Breda.
 Gijn (Mr. S. van); Dordrecht.
 Heshuysen (H. J.); Haarlem.
 Heuff A.Jzn. (J. A.); Tiel.
 Hezenmans (L. C.); stadsarchitekt, 's Hertogenbosch.
 Hofstede de Groot (Dr. C.); 's Gravenhage.
 Hollestelle (A.); Tholen.
 Houck (Dr. M. E.); Deventer.
 Janssen (Wilfried); Nijmegen.
 Kernkamp (W. J.); Edam.
 Klönne (B. H.); pastoor Amsterdam.
 Koning (Mr. A. H.); Finsterwolde.
 Kuyk (J. M. van); Assen.
 Laigue (L. A. M. P. de); Rotterdam.
 Landweer (G. J.); Hoogeveen.
 Lanschot (A. J. A. van); 's Hertogenbosch.
 Lanschot (Mr. F. A. J. van); 's Hertogenbosch.
 Loffelt (A. C.); 's Gravenhage.
 Melis (H. J.); Charlois.
 Mengelberg (W.); Utrecht.
 Meijjes; Wijk bij Duurstede.
 Moorrees (F. D. J.); Buurmalsen.
 Mulder (A. J.); rijksarchitekt, 's Gravenhage.
 Murray Bakker (J.); Amsterdam.
 Nijland (M. C.); Rotterdam.
 Nijland (Hidde); Dordrecht.
 Obreen (C. M. C.) Rotterdam.
 Obreen (H. G. A.); Leiden.
 Peters (C. H.); rijksarchitekt, 's Gravenhage.
 Posthumus Meijjes (C. B.); Amsterdam.
 Rambonnet (N.); Elburg.
 Repelaer van Spijkenisse (Jhr. van); Haarlem.
 Rossum (A. A. J. van); pastoor, Benschop.
 Rijn (G. van); Rotterdam.
 Saher (E. von); Haarlem.
 Sasse van Ijsselt (Jhr. Mr. A. F. O.); 's Hertogenbosch.
 Sassen (Aug.); Helmond.

Scheurleer (D. F.); 's Gravenhage.
 Schouten (J. L.); Delft.
 Six (Jhr. Dr. J.); Amsterdam.
 Snoeck (Jhr. M. A.); Hintham.
 Spoon J.Jzn. (A.); Rotterdam.
 Tak (Henri); Middelburg.
 Tepe (A.); Driebergen.
 Veldman (Mr. H. S.); archivaris, Delft.
 Velthuisen (B. P.); pastoor, Borne-Hertme.
 Verreijt (Ch. C. V.); Rotterdam.
 Verweij's (Chr.); Zierikzee.
 Vries van Doesburg (Mr. J. de); Haarlem.
 Wesselman van Helmond (Jhr. C.); Helmond.
 Weve (J. J.); Nijmegen.
 Wildeman (M. G.); 's Gravenhage.
 Willemsen (M.); pastoor, St. Odilienberg.
 Wurfbain (Mr. J. C.); Velp.

Bergmans (Dr. Paul); onderdirecteur der Univ. Bibliotheek te Gent.
 Frimmel (Dr. Th. v.); gräflich Schönborn Wiesentheidscher Galerie-
 direktor, Wien.
 Friedländer (Dr. M. J.); Direktorial-Assistent Kgl. Museum, Berlin.
 Hymans (Henri); directeur van het Prentenkabinet te Brussel.
 Kruse (John); Stockholm.
 Madsen (K.); onderdirecteur, Kgl. Malerisamling, Kjöbenhavn.
 Weizsäcker (Dr. H.); direktor der Gemälde-Gallerie des Städelschen
 Kunstinstituts, Frankfurt a/M.
 Wrangel (Dr. E.); Lund.

Berichten over Nederlandsche Musea.

De verzameling Hollandsch beeldhouwwerk in het Nederlandsch museum, te Amsterdam.

(Vervolg.)*

Artur Quellinus, in 1609 te Antwerpen geboren en in 1668 te Antwerpen gestorven, zou strikt genomen niet in dezen catalogus van werken van Hollandsche beeldhouwers genoemd moeten worden. Zijn werk heeft niets Hollandsch; het is door en door Italo-Vlaamsch, evenals dat van zijn leermeester Duquesnoy. Maar zijn grootste productiviteit vertoont hij in Amsterdam, waar hij vóór- en achtergevel en alle voornaamste zalen van het stadhuis met zijn beeldhouwwerk versierde. Zijn invloed hier te lande valt niet te ontkennen. Een Rombout Verhulst, die zich overigens in zijn werk meer Noord- dan Zuid-Nederlander toont, heeft veel aan hem te danken.

Het Nederlandsch Museum heeft, in bruikleen van de gemeente Amsterdam, een merkwaardige verzameling modellen in gebakken aarde, aan Quellinus toegeschreven, juist van de beeldhouwwerken van het Amsterdamsche stadhuis. Veel is er onder van zijn hand, maar ook veel van leerlingen of latere copiïsten.

No. 13. Bij het opstellen dezer bas-reliefs in de nieuwe zaal voor beeldhouwwerken in het Rijksmuseum is het mij allereerst opgevallen, dat de losse, dubbele exemplaren van verschillende brokstukken van het frontespies voor den voorgevel, veel vrijer en beter gemodeleerd zijn dan het volledige frontespies, zooals het thans, door latere werklieden, in elkaar is gezet. En, jammer genoeg, zijn in dit frontespies, dat nagenoeg geheel copy is en zelfs hier en daar met gips is bijgewerkt, drie goede stukken ingelascht, te weten: aan den rechter hoek, een triton met krokodil en zwaan (van dit stuk was de copy onder de losse, origineele fragmenten gebleven) en, aan den linker hoek, een triton met een stuk van een paard en een paardenkop.

Het bas-relief stelt voor: de Amsterdamsche Stedemaagd met keizerskroon op het hoofd, bewaakt door twee leeuwen, gehuldigd door tritons en zeenymphen, personificaties van de zee; het heeft den vorm van een driehoek waarvan de basis meet: M. 4.15, de hoogte M. 0.92.

---

*) Zie Bulletin, 1ste jaargang, aflevering 5.

No. 14. Van het frontespies voor den achtergevel, voorstellende: Amsterdam, vertegenwoordigd door een vrouwelijken Mercurius, gezeten op een schip, de voeten op een aardbol, rechts en links van haar de stroomgoden van «Amstel» en «Y,» in ontvangst nemende de gaven van Europa, Azië, Afrika en Amerika. (Breed: M. 4.15, hoog: M. 0.92), van dit frontespies bezitten wij, voorzoover een vrij dikke roode verflaag een nauwkeurige analyse en stijlkritiek mogelijk heeft gemaakt, slechts één fragment dat aan Quellinus mag worden toegeschreven, n.l. twee figuren uit de groep «Afrika», een baal voortduwende.

De modellen van beide fronton-versieringen maken een gelukkiger indruk dan de uitgevoerde werken aan de gevels van het stadhuis. Men waardeert hier de ontegenzeggelijke wetenschap en geestige handigheid waarmede de details zijn uitgevoerd, terwijl men minder gehinderd wordt door het rammelend effect, het gebrek aan sculpturale eenheid.

Toen ik verder door stijlkritiek trachtte uit te maken welke de origineele modellen waren en welke niet, is mij duidelijk geworden, dat in de meeste gevallen, daar waar ik meende voor een copy te staan, ook uit de rekeningen (uitgegeven door A. W. Kroon in zijn «Amsterdamsche Stadhuis 1625—1700, zijne geschiedenis naar onuitgegeven officieele bronnen bewerkt, Amsterdam, H. Parson Jr. — 1867») bleek, dat of de maten niet uitkomen, zoodat wij slechts reducties bezitten, of wel, dat het boetseerwerk in de rekeningen in het geheel niet genoemd wordt. Gaan wij stuk voor stuk na, dan vinden wij:

No. 15. Model voor een «Atlas», M. 0.77 hoog, de armen ontbreken, energiek gemodeleerd. ongetwijfeld van Quellinus (zie Kroon op. cit. p. 87.)

No. 16. Model voor een «Atlas», M. 0.77 hoog, evenals vorig nummer van Quellinus (Kroon op. cit. p. 87.) De kop is hier eenigzins gewijzigd, de linker arm is geheel aanwezig, van den rechter een stuk, tot even boven den elleboog.

No. 17. Model voor een der vrouwenbeelden op den voorgevel. voorstellende «de Gerechtigheid», M. 0.88 hoog. De arm waarin de de weegschaal wordt gehouden ontbreekt, in de rechter hand houdt zij een scepter, waarvan nog een stuk aanwezig is. Het lange overkleed is, even onder de heupen, opgenomen door een gordel, waardoor het fijn geplooid onderkleed zichtbaar wordt.

Wij vinden in de rekeningen alleen genoemd het boetseersel der «Gerechtigheid» bestemd voor de Vierschaar. Het marmeren beeld van de Gerechtigheid, hetwelk wij in het voormalig stadhuis kunnen zien, is afwijkend in de draperieën, ook houdt het een zwaard en geen scepter. Wij meenen niettemin dat ons model een origineel werk is, evenals het volgend nummer, voorstellende «de Voorzichtigheid.»

No. 18. De «Voorzichtigheid,» vrouwenfiguur in lang gewaad, het overkleed door een band over den rechter schouder opgehouden,

om den linkerarm een slang, de rechter onder den elleboog afgebroken. De kop is niet van Quellinus. Hoog M. 0.91.

Van de drie modellen der bas-reliefs in de Vierschaar kan slechts één voor werk van den meester zelf gehouden worden. Bij de twee andere moet weliswaar weer veel van het slappe effect geweten worden aan een later aangebrachte roode verflaag, doch zoowel de «Seleucus» als de «Salomo», alhoewel in de rekeningen boetseersels voor deze bas-reliefs genoemd worden, zijn, vooral in het lage relief en in de behandeling der wijkende koppen te zwak om van Quellinus te kunnen zijn.

De rekeningen geven de maten niet, deze controle vervalt dus. Het bas-relief voorstellende: «de onthoofding van de zonen van Brutus» hetwelk wij voor origineel houden, komt in verhouding van hoogte en breedte niet overeen met het uitgevoerde werk in marmer, ook mist men de figuren op den achtergrond, reden te meer, naar mij voorkomt, om het voor een eerste ontwerp van Quellinus te houden.

No. 19. Het model van het basrelief, voorstellende «Salomo's eerste rechtspraak.» Hoog M. 0.80, breed M. 0.50, is ongetwijfeld het beste van compositie. In de houding van den jongen Salomo is de uitdrukking van gespannen aandacht voor de uitwerking van zijn vonnis en tevens van voldoening over zijn handig gespannen valstrik, goed begrepen; ook de geste der beide moeders is van een gelukkig dramatisch effect. Het modelé echter van handen en voeten en vooral ook het weinig energieke van het lage relief der koppen op den achtergrond, deed ons besluiten dit werk niet aan den meester toe te schrijven, doch aan een leerling of copiïst. Dezelfde opmerkingen gelden voor het bas-relief van Seleucus.

No. 20. «Seleucus laat zich ten behoeve van zijn zoon een oog uitsteken, om aan het recht te voldoen.» Hoog M. 0.78, breed M. 0.605. Een eenigzins verwarde en drukke compositie, wat theatraal zonder sculpturaal-decoratief effect; een voorstelling waarin de beeldhouwer zich blijkbaar niet thuis heeft gevoeld en welke geheel zonder aandoening gemaakt is. In het midden Seleucus, het bovenlijf ontbloot, achterover gebogen, zijn linker arm wordt door een neergeknield manspersoon vastgehouden, de rechter vuist balt hij krampachtig samen, een mansfiguur bukt over hem, rechts en links verschillende gesticulerende figuren.

No. 21. Veel beter van modelé is «de Onthoofding van de zonen van Brutus.» Hoog M. 0.735, breed M. 0.84. Links met uitgestrekte gebiedenden arm Brutus, vóór hem geknield één van zijn zonen; de handen op den rug gebonden, wacht hij den bijslag af van den beul. Vóór Brutus een lijk met afgehouden hoofd. Op den achtergrond een een derde zoon, de voltrekking van het vonnis afwachtende. Verschillende figuren op den achtergrond, echter zonder de gebouwen welke

op het marmeren bas-relief worden aangetroffen. Meesterschap over de vormen en frischheid in het behandelen van de klei vallen hier niet te ontkennen.

No. 22. Twee cariatiden. Hoog M. 0.83. Vrouwenbeelden met de handen op den rug gebonden, een draperie om de heupen geknoopt, het bovenlijf geheel naakt. Op de koppen rust een Jonisch kapiteel. Het gevlochten haar continueert zich als ornament op het kapiteel.

De figuren hebben iets lijdelijk-dragends dat niet zonder charme is. In marmer uitgevoerd zijn het de beste figuren in de Vierschaar. In de vleesch-behandeling zijn mooie stukken. De draperieën hebben nog het dunne en vrije van de 16^e eeuwsche draperie.

No. 23. Twee cariatiden, hoog M. 0.84. Vrouwenbeelden, uit schaamte de handen voor het gelaat houdend, het bovenlijf geheel naakt, om de heupen een draperie geslagen. Kapiteel eender van opvatting als bij vorig nummer. Uitgevoerd in marmer voor de Vierschaar.

No. 24. Een verzameling wand-decoraties, dessus-de-portes: naakte kindertjes met dolfinen, wolven, vogels enz. in lofwerk. Vrij en vlug gemodeleerd. In de behandeling van het mollige kinderlichaam toont Quellinus zich een waardig leerling van Duquesnoy. De houdingen der kindertjes zijn zonder uitzondering geestig en genoeglijk. Ieder fragment hoog M. 0.45, breed M. 0.79.

a. Rechter helft van een dessus de porte. Een naakt kindje klauterende tegen een horen van overvloed, aan zijn voeten een haan.

b. Dessus de porte, gevormd door twee overvloeds-hoornen waaruit vruchten vallen en waarop twee naakte kindertjes klauteren, een kraaiende en een klapwiekende haan aan de voeten.

c. Dessus de porte, gevormd door twee overvloedshoornen en visschen met stoeiende kindertjes.

d. Een dito met varianten in de houding der kindertjes.

e. Een dito met wolven, doode en huilende kindertjes.

f. Een dito met wolven, doodsbeenderen en treurende kindertjes.

No. 25. Twee schetsen voor groepen van vier personen, mogelijk dezelfde welke in de rekeningen over 1651 vermeld staan als «een model voor 4 beelden aan elkander, op elk der pompen à f 48.»

Het eene, hoog M. 0.315, stelt voor een diepe schaal gedragen door vier neergehurkte personen, waaronder één met de attributen van Hercules en één met die van Mercurius.

Een andere groep, hoog M. 0.24, met de bekende voorstelling van de ouderliefde, een jonge vrouw haar vader zogende, met nog twee neergehurkte figuren.

No. 26. Een fragment van een vaasdragende mannenfiguur in hoog relief, hoog M. 0.46, en een naakt studie naar een neergezeten mannenfiguur, hoog M. 0.36, zijn mogelijk ook nog als van 's meesters hand te beschouwen.

Tot dusver de, naar mijne meening origineele boetseerwerken van Quellinus. Volgen reproducties of reducties slap en onbeduidend van modelc.

No. 27. Apollo, bas-relief. In de linkerhand een boog, met de rechter een pijl grijpende uit den koker, welke over den linker schouder hangt. Een kleine mantel waait naar voren en bedekt het schaamdeel, sandalen aan de voeten, het hoofd met lauweren omkranst, een dood monster aan de voeten.

In de rekeningen (Kroon op. cit. p. 109) vinden wij genoteerd «een bas-relief Apollo, 3 voet hoog». Het onze is hoog M. 0.59, breed M. 0.285. Blijkbaar dus een reductie van een origineel.

No. 28. Diana, bas-relief. De rechter schouder en borst ontbloot, een boog over den linker schouder houdende, in de rechter hand een fakkel, hooge schoeisels aan de voeten, een hert achter haar, visschen op den grond. Hoog M. 0.61, breed M. 0.305. In de rekeningen (Kroon op. cit. p. 109) vinden wij een Diana genoemd van drie voet hoog. Ook hier hebben wij dus met eene reductie te maken.

No. 29. Jupiter. Houdende bliksems in beide handen, een adelaar en een ram aan zijne voeten, een losse draperie om de schouders en heupen. Hoog M. 0.885 breed M. 0.475. Wordt in de rekeningen niet onder het geboetseerde werk vermeld.

No. 30. Jupiter. Variant op vorig nummer, naar rechts gewend in plaats van naar links, de adelaar is vóór het rechter been, het ram achter hem naar links, de draperie is soberder. Hoog M. 0.89, breed M. 0.47. Niet gegraveerd in het werk van Hubert Quellinus naar Vennekool.

No. 31. Cybele. De godin in ruimen mantel over dun geplooid onderkleed, bazuin en sleutel in de linker hand, gekroond met stedekroon, een leeuw en een leeuwin aan haar voeten. Hoog M. 0.58, breed M. 0.305. Niet genoemd door Kroon.

No. 32. Saturnus. Naakt, met mantel over den schouder; houdt in den rechter arm een kind, dat hij gaat verslinden, in de linker hand een sikkel; een ploeg, een zandlooper en een korenschoof aan de voeten. Hoog M. 0.86, breed M. 0.485. Niet genoemd door Kroon.

No. 33. Saturnus. Variant op vorig nummer; houdt een slip van zijn mantel voor den mond, aan de voeten een kind. Hoog M. 0.90, breed M. 0.49. Niet genoemd door Kroon, niet gegraveerd in het werk van H. Quellinus naar Vennekool.

No. 34. Mars, in volle wapenrusting, mantel om de schouders, helm op het hoofd, aan den linker arm een schild, de rechter hand gesteund op een strijdbijl, een wolf en een duif aan de voeten. Hoog M. 0.59, breed M. 0.315. Niet genoemd door Kroon.

Buiten de serie werken waarvan men kan nagaan dat zij voor het stadhuis bestemd waren, evcneens eigendom van de gemeente Amsterdam,

doch zeker niet van Quellinus zelf, is een bas-relief, met een voorstelling van Apollo en Marsyas.

No. 35. Basrelief, voorstellende Marsyas door Apollo overwonnen, hoog M. 0.355, breed M. 0.54. Op den voorgrond, naar links, Marsyas achterover op een rotsblok liggende, het hoofd naar beneden, de handen gebonden. Door twee mannen wordt hem een arm en een been gevild, een derde buigt zich over hem. Rechts Apollo met zijn lier, in zittende houding, een vrouwenfiguur met vleugeltjes achter hem, op den voorgrond een kleine satyr met een Amor spelende.

No. 36. Amortjes met een geit spelende, hoog M. 0.36, breed M. 0.64. Of het voor het stadhuis bestemd was is niet bekend; men vindt het niet in de rekeningen en het is niet in marmer uitgevoerd. Ik heb getwijfeld, of het niet eerder aan Gerard van Obstal moet worden toegeschreven, van wien in het Louvre, te Parijs, een dergelijk werk in marmer bestaat. Men doet voorzichtig zich aan geen attributie te wagen, het zij voldoende hier den invloed van Duquesnoy te constateeren en van een school waarin ook van Obstal werkte.

Benevens de hierboven beschreven werken in gebakken aarde bezit het Nederlandsch Museum van Quellinus:

No. 37. Marmeren buste van den Amsterdamschen burgemeester de Graeff. Het hoofd met langen krullenden pruik, gedekt door een kalotje, even naar rechts gewend; breede, neerliggende kanten halskraag; de rechterhand houdt den mantel op de borst gesloten. Op het kleine vierkante voetstuk het opschrift: «Ant. De Graeff, Cos. Amst. A. Quellino.» F. 1661. Hoog M. 0.75. De buste is een goed uitgevoerd beeldhouwwerk, zonder groote aantrekkelijkheid of verdiensten. Zeer middelmatig zijn de twee volgende bas-reliefs.

No. 38. Ovaal medaillon portret in wit marmer van Cornelius de Graeff naar rechts gewend. De kop met snor en sik; over het lange haar een calotje. Plat-liggende breede kraag, mantel om de schouders. Links beneden, het opschrift: Cornelius de Graeff, Consul Amsteldam 1660. Ad vivum sculpsit A. Quellien. Hoog M. 0.54, breed M. 0.48.

No. 39. Ovaal medaillon-portret in wit marmer van Catharina Hooft, pendant van vorig nummer, naar links gewend. Het achterhaar in een netwerk opgebonden, op zijde versierd met een groot kleinood; een haarkrul over het oor vallende, is met een lint opgebonden; om den hals een parelsnoer. Rechts beneden, het opschrift: Catharina Hooft, Uxor Cornelii De Graeff, 1660. Ad vivum sculpsit A. Quellien.

Naast de weinig karakteristieke, de internationale kunst van Quellinus, doet die van Verhulst weldadig aan. Wij gevoelen ons hier in Holland, en dit beeldhouwwerk heeft weer dat eigenaardig geschilderde in de lichteffecten, heeft in zijn echt zeventiende eeuwsche be-

schaafdheid toch het energieke modelé dat aan werk van Hendrik de Keijser doet denken.

Het geboortjaar en datum van Rombout Verhulst staan niet vast. De heer M. van Notten, te Parijs, die zich met een studie over Verhulst bezig houdt, deelt mij mede dat de naam van Verhulst in 1624 in de doopregisters te Mechelen voorkomt. Hij sterft in 1698.

No. 40. In de buste, van gebakken aarde, van Jacob van Reigersbergh, gedeputeerde van Zeeland, schets voor den marmeren buste in de verzameling Lebaudy te Parijs, bezitten wij een typisch werk van Verhulst. De kop is die van een jong man, met zeer lichte snor, naar rechts gewend, over het borstharnas een kanten das gestrikt. De heer van Notten zond mij een photographie van den marmeren buste, waarop het volgende opschrift voorkomt: «Dit is het afbeeldsel van Jacob van Reigersbergh geboren in Middelburgh den x April 1625 wegens de provincie van Zeelant gedeputeerd ter vergaderingh van Haer Hoogmogendheden, den 17 December des jaers 1663. Stierf den 29 April 1675.» Op het vierkante voetstuk staat, links: «Anno 1671», rechts: R. Verhulst fec«, midden vóór: «mea sorte contentus». Hoog M. 0.55. De jonge kop is met een fijn gevoel voor het vleezige gemodelleerd. De tegenstelling tusschen de vastere materie van het nog jonge voorhoofd en het weeke bij neus en wang en mond is mooi bereikt; knap is ook het rustig aristocratische, reeds ietwat verwijfde van den man van positie teruggegeven. De loshangende haren, in groote spits uitlopende lokken behandeld, zijn kenmerkend voor Verhulst en doen in leem aangenamer aan dan in marmer, waar een soms overdreven gebruik van drillboor hinderlijk kan werken.

Verhulst neemt de Hollandsche tradities weder op. Wij gevoelen in hem, ook in zijn goede werken, nu en dan de dreigende decadentie, maar in zijn tijd houdt hij zich op een waardige plaats naast de beste buitenlanders. Meer speciaal denk ik dan aan den franschen Coysevox, die, men vergete het niet, zoo oneindig veel op Verhulst vóór had, door het midden waarin hij leefde, door den aard van het werk hetwelk van hem gevraagd werd en waardoor voortdurend groote krachtsinspanning noodig was. Wat was in vergelijking hiermede de taak van een Hollandsch beeldhouwer. — Grafmonumenten en nog eens grafmonumenten. De energieke koppen welke hij had te vertolken, moesten in eeuwigen slaap worden afgebeeld. En het physionomie van den jongen Karel II van Engeland, ¹⁾ kan bezwaarlijk gerekend worden een gelijke kans aan den artiest gegeven te hebben als de kop van een Condé, die voor Coysevox poseerde.

---

1) Vroeger werd deze buste voor een portret van Stadhouder Willem II gehouden. De Heer E. W. Moes toonde echter terecht aan, dat wij niet met een portret van Willem II, maar met een portret van Karel II van Engeland te maken hebben, die na zijn verjaging uit Engeland lange jaren hier te lande vertoefde,

No. 41. Op bedoelden marmeren buste van Karel II komt noch handteekening, noch monogram voor, maar ik aarzel toch niet dit werk aan Verhulst toe te schrijven, dit oordeel bazeerende op het modelé van het vleesch en vooral ook van het haar. Opmerking verdient hier de mooie behandeling van het harnas, die een volkomen, gedegen talent verraadt. Over den schouder is een sjerp geslagen; om den hals een ketting met het orde-teeken van den kouseband. Hoog M. 0.64.

Behalve deze twee bustes bevat de verzameling nog een viertal werken waarin ik de hand van Rombout Verhulst meen te herkennen.

No. 42. Twee in eikenhout gesneden bas-reliefs. Hoog M. 0.79, breed M. 0.68, voorstellende twee naakte kinderen treurende over een doodskop.

No. 43. Een bas-relief, geschetst in klei, waar dezelfde figuurtjes met doodskoppen voorkomen, als bedoeld in vorig nummer, op het basement voor een lofwerk met engelenkopjes, aan weerszijden waarvan de figuren van Adam en Eva met den slang. Hoog M. 0.64, breed M. 0.45.

Het zou mij niet verwonderen, indien uit nog te ontdekken documenten mocht blijken, dat deze schets in klei, evenals de beide bas-reliefs in eikenhout, oorspronkelijk bestemd waren om in marmer uitgevoerd te worden en tot versiering van de Vierschaar van het voormalig stadhuis, thans paleis, van Amsterdam te dienen. Hetzelfde lofwerk-motief met engelenkoppen vinden wij aldaar aan den korten wand, waar zich de lessenaar voor den griffier bevindt, en men behoeft geen diepgaand kenner van Verhulst te zijn, om hier het werk van den meester te herkennen: de flinke manier waarop de kinderkoppen gebeiteld zijn, manier welke zoo gelukkig afsteekt bij het atelier-werk van Quellinus in de Vierschaar. Vooral ook alweer de haarbehandeling verraadt den maker.

Verhulst heeft trouwens meer voor het Stadhuis gewerkt. In de bovenzalen vinden wij twee bas-reliefs van hem: «de Getrouwheid» en «de Stilzwijgendheid.» reeds in het werk van Vennekool gegraveerd door Hubert Quellinus, en tevens vond ik zijn handteekening op het beeld van Venus met de twee amortjes, een voor Verhulst zeer typisch beeldhouwwerk.

Mijne veronderstelling is, dat onze houten en leemen bas-reliefs niet uitgevoerde ontwerpen zijn voor de versiering van den griffierslessenaar in de Vierschaar. Het bas-relief van leem heeft erg geleden en is zeer versleten, maar de houten basreliefs zijn interessante, vlot gehakte schetsen. Een niet minder belangrijk werk is:

No. 44. Bas-relief in terra cotta, schets voor de wandbekleding van de graftombe van Maarten Harpertsz. Tromp, in de Oude Kerk te Delft; wandbekleding waar zich onder-tegen de sarkophaag aansluit. Vóór een met lauweren bekrante urn houden twee naakte geniussen

elk een wapenschild, waarop rechts een klimmende leeuw, links een klimmende leeuw met pijlbundel en zwaard; op den achtergrond, in zeer laag relief bazuinende en zingende kinderen. Wij vinden hier onmiskenbaar de hand van den meester in terug en meenen een oorspronkelijken aanleg voor ons te hebben. Hoog M. 0.60, breed M. 0.53. Het beeldje van Tromp hetwelk er voor is geplaatst, moet als een reductie, vermoedelijk uit lateren tijd, zijn te beschouwen; ook de in hout gesneden omraming kan niet van Verhulst zijn. Beeldje zoowel als omraming zijn uit de proportiën en zeer onbeduidend.

No. 45. In de manier van Verhulst, maar te weinig sprekend en van te geringe proportiën, om met cenig recht aan hem te kunnen worden toegeschreven, is het ontwerp voor een monument, hoog M. 0.255. In gebakken aarde. Een geharnast krijgsman ten halven lijve, met lang golvend haar; over het harnas een breede platte kraagen een sjerp; het harnas verloopt in een ruime draperie die tevens de overgang tot het voetstuk vormt. Op het voetstuk de letters I. F. M.

No. 46. In chronologische volgorde is hier te noemen de marmeren buste van den Amsterdamschen burgemeester Johannes Munter, door Bartholomeus Eggers, met opschrift: Joanes Munter, Consul Amsteld. Aetatis Suae 63. B. Eggers fecit Anno 1673. De kop, geheel en face, is die van een gezet man, zonder snor of sik, met lang neergolvend haar. Uit den mantel komt de linkerhand te voorschijn die op de borst wordt gehouden. Hoog M. 0.88.

Deze buste geeft van het talent van Eggers geen hooge opinie. Om echter de waarde er van in het werk van den meester en in zijn tijd te bepalen, is een studie aan Eggers gewijd noodig, welke tot nu toe niet, ook door mij niet, gemaakt werd.

No. 47 en 48. Echt Hollandsch zijn twee, niet geteekende, beeldjes in gebakken aarde, voorstellende Mars en Venus. Mars in rijk versierd borstkuras, beenen en armen ontbloot, met ruimen mantel; de linkerhand op het gevest van zijn zwaard, de rechter voor zich uit gestoken (beschadigd). Hoog M. 0.42. Venus met het kapsel van een vrouw uit de 2^e helft der 17^e eeuw, in zeer los gewaad, rechterschouder ontbloot, over den rechterarm en linkerheup een draperie geslagen. Zij houdt een helm in de handen welke zij Mars aanbiedt. Hoog M. 0.405. Eigendom van het Kon. Oudheidkundig Genootschap.

Deze beeldjes zijn portretten in fantasie-kostuum. De man, als Mars, is meer in zijn rol dan de vrouw, maar men herkent er toch den burgermagistraat in. Zij is volkomen de deftige zeventiende eeuwsche patricische gebleven en in haar gebaar dat den helm overhandigt zit daardoor iets komisch. Beide beeldjes verrassen door het onge Kunststelde geestige realisme et het naïef expressive.

In een zelfden geest, maar minder handig en burgerlijker gedaan is het werk van J. Schmeltziug en van P. R. Xavery.

No. 49 en 50, twee beeldjes in gebakken aarde van Johannes Schmeltzing (Geboortejaar onbekend, sterft te Leiden in 1703. Hij wordt bij Immerseel, Kramm en Nagler vermeld als stempelsnijder. Nagler geeft ook het monogram dat voorkomt op een der beeldjes).

Een jongen op een mand gezeten houdt op zijn rechter knie een schotel met pap, waaruit hij met de rechter hand een hap naar zijn mond brengt. Op zijn borst is een vierkante lap door vier kettinkjes bevestigd, waarop geschreven staat: «voor 4 duite.» Hoog M. 0.29. Rechter hand en voet gerestaureerd. Geteekend op het voetstuk met I. S. door elkaar, zooals Nagler het vermeldt.

Een meisje in ruim geplooid gewaad, de hals even ontbloot, neergezeten met bloemen in haar schoot. Zij houdt in den linker arm een lammetje dat zij met de rechter hand een blaadje voert. Geteekend op het voetstuk I. Schmeltzing, Leiden. Hoog M. 0.28. Rechter arm gerestaureerd.

Geboorte noch sterfjaar, noch eenige levensbijzonderheden zijn van P. R. Xavery bekend. De vier werken in de verzameling dragen alle het jaartal 1673. Waar hij dramatisch wil zijn en naakt gaat modeleeren, blijft hij beneden het middelmatige, in zijn andere werk zit, ofschoon in minder mate, toch nog de charme van Hollandsch te zijn, gelijk wij bij Schmeltzing opmerkten.

No. 51. Groep van gebakken aarde, Orlando furioso? Naakt mannen-figuur, zittende op een rots, waaraan hij met de beide voeten gekluisterd is, in woede zijn mantel verscheurende. Achter hem een tweede, tegen den grond geworpen naakt figuur. Geteekend op het voetstuk: P. R. Xaveri Inve 1673. Hoog M. 0.50. Eén arm en de beide handen van de zittende figuur en een been van de liggende figuur gerestaureerd.

No. 52. Groep in gebakken aarde. Twee lachende narren, één op een mand gezeten, de ander staande achter hem, leunende op zijn schouders. Geteekend op het voetstuk: P. R. Xaveri inve 1673. Hoog: M. 0.445. De handen gerestaureerd.

No. 53. Groep in gebakken aarde. Jonge vrouw met sierlijk kapsel met pluimen. Een langharig hondje in de armen. Geteekend: Xaveri 1673. Hoog: M. 0.33.

No. 54. Groep in gebakken aarde. Jonge vrouw, het haar met bloemen getooid, een bloemkrans in de handen, aan haar voeten een lam. Geteekend P. R. Xaverii 1673. Hoog M. 0.30.

Francis van Bossuit, geboren te Brussel in 1635, gestorven te Amsterdam in 1692, studeerde in Italie, waarna hij zich te Amsterdam vestigde. In zijn werk is echter nergens een Hollandsche eigenschap te

herkennen. In de verzameling zijn twee bas-reliefs in ivoor van hem.

No. 55. Venus en den stervenden Adonis, niet gemerkt met naam of monogram, maar gegraveerd door Mathijs Pool naar de teekeningen van Barent Graat, in het werk: «Beeldsnijders Kunstkabinet, door den vermaarden beeldsnijder Francis van Bossuit in ijvoor gesneden en geboetseert», Amsterdam bij Matthijs Pool 1727«. Links Adonis stervende op den grond, achter hem een boom; Venus buigt zich over hem, achter haar een zwevende Amor. Hoog M. 0.18, breed M. 0.125.

No. 56. Een vrouw, ten halven lijve, op een gitaar spelende, de borsten ontbloot. Hoog M. 0.128, breed M. 0.094. Ofschoon niet geteekend en niet voorkomende in het werk van Mathijs Pool, kan men dit ivoor, wegens stijleigenschappen op naam van Bossuit zetten.

Bij Jan Baptist Xavery, geboren te Antwerpen in 1697 en gestorven aldaar in 1742, niettegenstaande hij het grootste gedeelte van zijn leven in Noord-Nederland doorbracht, (Immerzeel vermeldt zijn voornaamste werken) vindt men al even weinig Hollandsche eigenschappen als bij Bossuit. De verzameling bezit van hem de volgende werken:

No. 57. Groep van gebakken aarde. Een stroomgod, naakt, voorovergebogen, gezeten op een gekantelde urn, de rechter hand gesteund op de monding. Hoog M. 0.33. Gemerkt op het voetstuk: J. B. Xavery. 1720.

No. 58. Schets voor het grafmonument van Luitenant Generaal van Friesheim te Heusden. Liggende op een sarcophaag, de rechter arm rustende op kussens, de linker op de even opgetrokken linker knie. Met langen pruik, in volle wapenrusting, met een breede sjerp om het middel. Aan het voeteneinde zijn nog het onderlijf en de beenen van een naakten genius te zien, zeer geschonden. Voor den generaal onder de rechter hand, welke op kussens rust, overblijfselen van een hond, eveneens zeer geschonden. Alles is zeer schetsmatig behandeld. De voorkant van de sarcophaag vertoont een boven afgerond vlak, waarop aan de randen twee rijen wapenschilden zijn aangebracht. In het midden boven de letters D. O. M., beneden links geteekend: I. B. Xavery 1728 F. Hoog M. 0.24, breed M. 0.29. De houding van het beeld vertoont eenige varianten op het uitgevoerde in de graf tombe in de kerk te Heusden, waarvan in de verzameling een model aanwezig is. Dit model, eveneens in gebakken aarde, met verf gebronsd, heeft aan het voeteneinde een helm, de linker hand houdt een commandostaf, rechter arm steunt niet op kussens doch op kanonnen. Het hondje is weggelaten. Het model is voluit geteekend I. B. Xavery 1728. F. Toch twijfel ik of het wel van Xavery is. Het modelé verraadt dezelfde hand als het kleine model van de figuur van Tromp, onder de schets van Verhulst (No. 44) en als meer mij bekende dergelijke modellen, alle zeer onpersoonlijk van doen. Ik vermoed, dat eertijds meer van

dergelijke kleine copyen naar bekende graftomben in den handel zijn gebracht. Het model naar de tombe van v. Friesheim is hoog M. 0.25, breed M. 0.455.

No. 59. Ivoren beeldje van den god Pan, geheel naakt, de linker arm gesteund op een boomstam, de rechter langs het lijf, in beide handen een fluit houdende. Geteekend op het voetstuk: I. B. Xavery. 1729. F. Hoog M. 0.21.

No. 60. Ivoren beeldje eener bachante, pendant van vorig nummer. Geheel naakt, geleund tegen een boomstam, in de rechter hand een tamboerijn. Op het voetstuk geteekend als vorig nummer. Hoog M. 0.205. Aan I. B. Xavery wordt met veel waarschijnlijkheid toegeschreven:

No. 61. Wit marmeren groep van twee vechtende naakte kindertjes. Hoog M. 0.59.

No. 62. Al evenmin als door het werk van Xavery wordt aan de Noord-Nederlandsche beeldhouwkunst glorie bijgezet door het werk van Willem Hendrik van der Wall, leerling van Xavery, geboren in 1716 te Utrecht. Wij bezitten een groep van gebakken aarde van hem voorstellende de Moederliefde. Een zittende, ruim gedrapeerde vrouw, één borst ontbloot, waaraan een zuigend kind. Zij houdt met de linker hand een klein spelend kind vast dat rechts van haar staat, terwijl zij omziet naar een ander kind links van haar. Geteekend op het voetstuk: W. H. Van. D. Wall. f. 1775. De hand van het kind ontbreekt. Hoog M. 0.43.

No. 63. Nog onbeduidender is eene madonna met kind door Walterus Pompe, geboren te Lidt, in Noordbrabant, onbekend in welk jaar, gestorven te Antwerpen in 1777. De maagd draagt het kind op den rechter arm, het kind is geheel naakt. Geteekend op het voetstuk: W. Pompe. 1728. Hoog M. 0.45. Het rechter armpje van het kind ontbreekt.

A. PRT.

VERBETERING.

Op bladzijde 64 (3^e aflevering) van den eersten jaargang van dit Bulletin worden, onder Nos. 27, 28, 29 en 30, vier looden plaketten behandeld, welke door mij gedateerd werden als afkomstig uit de eerste helft der 17^e eeuw. Ik deed zulks, mij aansluitende bij de meening van Heinrich Modern die in zijn studie over Paulus van Vianen, met veel waarschijnlijkheid, een schaal, vroeger in de Spitzer-verzameling, waarop dezelfde compositie, maar van de tegenzijde, voorkomt als op onze plakette No. 27, aan dien kunstenaar toeschrijft. Ik meende met eene Duitsche navolging naar een oorspronkelijk werk van Vianen te doen te hebben.

Nu is mij echter gebleken, uit een onlangs mij vertoonde bronzen editie van de plakette, dat er onderaan rechts, niet alleen het jaartal 1569, maar ook een monogram: H. G. op voorkomt. Jaartal en monogram, zeer klein en onduidelijk op de looden plakette te lezen, had ik voor gras-sprietjes aangezien.

De zaak krijgt thans een geheel ander aanzien. Vooreerst kan de schaal uit de Spitzer-verzameling geen oorspronkelijk werk van Paulus van Vianen zijn, maar een navolging naar werk van een monogrammist H. G., aangezien Paulus in 1569 nog te jong was (hij is waarschijnlijk in de eerste tien jaren van de tweede helft der 16^e eeuw geboren.)

Vervolgens zou onze looden plakette dan geen Duitsche navolging zijn, maar het oorspronkelijk werk uit 1569 terug geven. Nagler, «die Monogrammist» III, No. 974, spreekt van een Duitschen monogrammist H. G., eender geschreven als de H. G. op de looden plakette, met het jaartal 1570, van wien een gedreven plaat bekend is op een kruithoorn in de verzameling Wallerstein. (?)

De Nos. 28, 29 en 30, welke zich aan No. 27 aansluiten, zouden dan tevens vroeger gedateerd moeten worden.

Ik merk hierbij op, dat het in deze periode vaak ondoenbaar is, naar den stijl juist te dateeren. De werken uit de laatste dertig jaren der 16^e eeuw en uit de eerste dertig jaren der 17^e eeuw, gelijken soms, wat stijl aangaat, volmaakt op elkaar. Verschijnsel te verklaren uit het feit, dat zelfs de beste artiesten er niets in zagen naar oude modellen te werken.

A. PIR.

Rijksmuseum van schilderijen te Amsterdam.

Aan het Rijks-museum van schilderijen te Amsterdam zijn de navolgende schenkingen gedaan: a. door prof. jhr. dr. J. Six te Amsterdam en jhr. W. Six te Hilversum: 1°. vleugel van een altaarstuk uit de Nieuwe Kerk te Delft, beschilderd door Pieter Aertsen genaamd «Lange Pier», met aan de eene zijde «de voorstelling van Jezus in den tempel» en aan de andere zijde eene voorstelling van Koning Balthazar; 2°. vleugel van een altaarstuk, eveneens afkomstig uit Delft, beschilderd door Maerten van Heemskerck in 1564, met eene voorstelling van «de Sybilla Erythrea», en aan de andere zijde van den heer Matelief met den apostel Paulus, zijn beschermheilige. Beide stukken werden door wijlen hunnen vader in 1885 aan het Rijksmuseum in bruikleen afgestaan;

b. door tusschenkomst van dr. A. Bredius, van iemand die ongenoemd wenschte te blijven: Een gezicht op den Dam te Amsterdam,

met het in aanbouw zijnde nieuwe stadhuis. Doek hoog 0,81, breed 1, geschilderd in de manier van A. Beerstraten.

(Stct.)

Verzameling Van der Hoop.

Aelbert Cuyp's gezicht op Dordrecht.

Men moet oogen hebben om te zien, schrijft de heer Bredius en het doet mij genoegen dat hij het in deze ten minste geheel met mij eens is, want juist dit, met andere woorden gezegd, is het waarop ik den nadruk heb gelegd toen ik de eerste maal den heer Hofstede de Groot verweet een schilderij, om redenen buiten het werk om, voor een copie te verklaren.

Het verheugt mij ook dat thans de heer Bredius, zoo het schijnt, namens den heer Hofstede de Groot, de innerlijke bewijzen komt openbaren. Het is juist zooals ik vermoedde. Bewijzen zijn er in het geheel niet. Wat daarvoor moet gelden zijn beoordeelingen van beter en minder, zooals men die tusschen twee werken van een zelfden meester altijd zal kunnen maken.

Toch rust, meen ik, niet op mij de verplichting de echtheid van deze schilderij te bewijzen, wat absoluut genomen altijd een onmogelijkheid is; maar wel op de heeren de taak de vermeende valscheit aan te toonen, wat in den regel, in een zoo scherp omschreven geval, weinig bezwaar oplevert.

Een verblijdend gezicht is ook de bereidvaardigheid waarmede de heer Bredius den heer Hofstede ter hulpe snelt, in zijn vaart de boomen uit den grond — ik wil zeggen de zinnen ¹⁾ uit hun verband rukkend. Als de eene hand de andere wascht dan worden beide schoon.

Ik zou evenwel niet weder de lezers van het Bulletin lastig gevallen hebben met deze zaak, om hen in deze verschillende genietingen te doen deelen, ware het niet dat ik hun mijn verontschuldigen moest aanbieden over mijn flater, omtrent de Groothoofdspoort. Gelukkig raakt die het hart der vraag niet.

J. SIX.

---

1) Ook de zaken. Al kent de heer Bredius den heer Holford nog zoo goed, dat neemt niet weg dat de helft van de schilderij die in de schaduw hangt, daar nog meer in komt wanneer het stuk om de spil draait.

Stedelijk Museum te Amsterdam.

Het Suasso-museum.

De Sophia-Augusta-stichting heeft door de openstelling van het Suasso-museum, eindelijk haar beslag gekregen. Eindelijk — nadat jaren de voor de uitstalling der voorwerpen bestemde benedenzalen van het stedelijk museum gesloten zijn gebleven. Stedelijk heet het museum, omdat het gebouw met den inventaris — ook vele kunstwerken — aan de gemeente in eigendom toebehoort en onder haar toezicht staat. De kosten van den bouw zijn gekweten uit de gelden der nalatenschap, aan de gemeente vermaakt door mevr. Lopez Suasso, een jaar of tien geleden te Amsterdam overleden, bij welke gelden een belangrijk bedrag gevoegd is door den heer I. H. van Eeghen en de familie van Eeghen. Mevr. Lopez Suasso heette Sophia de Bruyn — haar echtgenoot August — van daar de naam Sophia-Augusta-stichting. De verzameling curiositeiten en kunstvoorwerpen uit de nalatenschap van mevr. Suasso, welke in de benedenzalen van het boven tot schilderijenmuseum ingerichte gebouw, zijn tentoongesteld, wordt de Suasso-verzameling genaamd. Wie nu de tien zalen of afdelingen van het pas geopende museum doorschrijdt, zal zich niet langer verwonderen, dat er zoovele jaren met de inrichting zijn heengegaan. Men stond voor een vreemdsoortig vraagstuk. Mevrouw Suasso, die volgens het portret door Thérèse Schwartze van haar naar vroegere afbeeldingen geschilderd, in hare jeugd eene frissche, bekoorlijke verschijning moet zijn geweest, blijkt op later leeftijd het offer te zijn geworden eener zonderlinge, maar wel meer voorkomende verzamelmanie. Zij kocht alles — natuurlijk voor duur geld — wat slimme, niet nauwgezette antiquaren of die er voor doorgingen — haar aanboden. Ook stelde zij zich in het bezit van de bijna waardelooze collectie «Broekerhuis» en zoo werd haar woning een pakhuis van de meest heterogene voorwerpen, veelal namaak — oud of smakeloos — nieuw, waaronder slechts bij toeval een of ander stuk van werkelijke kunst- of historische waarde verzeild is geraakt. Die collectie tentoonstellen zooals zij reilt en zeilt was niet mogelijk en zou de gemeente gemaakt hebben tot de risée van landgenoot en vreemdeling. Haar geheel op de zolders laten ging — met het oog op het testament ook niet. Er moest dus een keuze gedaan, en het zal den inrichters van het museum niet weinig zelfverloochening hebben gekost, om na herhaald schiften, nog al datgene te behouden, wat thans aan het oordeel van het publiek wordt prijsgegeven. Er is wel wat aardigs en belangrijks onder, maar te schaars alweer om op zichzelf geëtaleerd, een ensemble te vormen. waarop men het publiek in trouwe kon noodden, laat staan tegen een intreegeld van f 1, gelijk de erflaatster heeft bepaald. Men heeft toen de moeilijkheid zoeken op te lossen, door de omgeving, waarin men de voorwerpen plaatste, zóó aantrekkelijk en belangwekkend mogelijk te maken. Aan de

verwezenlijking van dit denkbeeld, danken wij nu in het Suasso-museum een reeks vertrekken in vroegeren stijl, waarvan de plafonds en zooveel mogelijk de wandbetimmering en versiering, afkomstig zijn uit vroeger of nog bestaande huizingen in deze gemeente of elders. We vinden een 18e-eeuwsche keuken, een empire-kamer, twee Lodewijk XV-kamers, waarvan een met bijbehorend trapportaal en een kamer Lodewijk XVI. Wat er in de collectie-Suasso toonbaar was en in stijl, heeft men in deze vertrekken zoo goed mogelijk ondergebracht.

Is aan het stellen dezer vertrekken veel arbeid besteed — de moeite en de zorg en het vernuft, die de voorarbeid moet hebben gekost, eer men tot het eigenlijk «stellen» kon overgaan, maken het eerst recht verklaarbaar, dat de opening van het museum zóó vele jaren op zich heeft doen wachten. Immers wat men in zijn oorspronkelijke omgeving vond: plafonds, betimmeringen enz., verkeerde vaak óf in een staat die een zorgvuldig herstel en zaakkundig bijwerken noodig maakte óf het moest pasklaar gemaakt voor de nieuwe omgeving, oordeelkundig ingekort of vergroot worden.

Het verkregen resultaat is verrassend. Hoewel ook hier het bezwaar zich moet hebben doen gevoelen, dat bij den bouw van het museum op deze latere bestemming der zalen niet is gerekend (eene fout, waaraan men zich doorgaans bij de stichting van musea schijnt te moeten schuldig maken) leende de beschikbare ruimte zich toch veel beter tot het doel, dan de benedenverdieping van het Rijksmuseum, waar zelfs het allereerste vereischte: licht ontbreekt. De plafonds van Jacob de Witt — behalve prachtige grauwtjes, een in kleur geschilderde allegorie — en de schoorsteenstukken van Lairese komen in hunne oorspronkelijke omlijsting mooi uit en men heeft er zich over te verheugen dat de in zwaar cubamahoniehout rijk gesneden rococo-betimmering uit het, voor de doortrekking van de raadhuisstraat afgebroken huis van dr. Berns, in het museum een blijvende plaats heeft gevonden. Zeer deftig is het bijbehorende marmeren trapportaal. Eigenaardig ook de kamer met het in olie verf geschilderde behang uit het laatst der 18e eeuw. De indruk van alle kamers, zeide ik, is verrassend, in weerwil van het vele dat nog ontbreekt, met name wat de stoffeering betreft. Nu de gemeente eenmaal goed heeft gevonden aan deze vertrekken in stijl eene plaats te geven in haar museum, ligt op haar ook de verplichting het hare bij te dragen om zich bij voorkomende gelegenheden van de passende meubelen en verdere stoffage te verzekeren. De verplichting haar opgelegd om f 1 intree te vorderen, zal altoos een lastig servituut blijven — maar het beste wat der gemeente nu te doen staat, is dit zoogenaamd Suasso-museum zóó belangwekkend te maken, dat zij, die het bezoeken, zich niet bekocht achten. Zeer geslaagd — ook om hare betrekkelijke volledigheid — is de 18-eeuwsche keuken: een en al heerlijkheid van frissche muurbetegeling, blank marmer en spiegelend kopergeroi.

In al deze vertrekken en afdelingen heeft men aan wat in de eigenlijke collectie-Suasso voor tentoonstelling in aanmerking kwam een plaats gegeven: porselein, glaswerk, goud- en zilverwerk, japansch en chineesch goed; van den nood een deugd makend: soms wèl, soms minder passend in de omgeving. Ook is het hier meer de naam van Eeghen, dien men meermalen ontmoet als van een dergenen, welke door schenkingen de inrichting hebben verrijkt. O. a. dankt men in de Lodewijk XV-kamer aan de erfgenamen P. van Eeghen en P. de Clercq het mooie plafond. Ook schonk de heer P. van Eeghen ter opluistering van een der compartimenten twee olieverfportretten, van dr. Gooiten Stinstra, geneesheer te Harlingen (1703— 1764) en zijn echtgenoot Anna Mouter, belangwekkend vooral om het Friesche kostuum der dame.

(N. R. C.)

Collectie Six.

II.

Bij een overzicht van deze collectie, zooals ik het me voorstelde te geven, kwam 't me wenschelijk voor eenigszins rangschikkenderwijze te werk te gaan. Ik nam daartoe in het vorige stuk een groep schilders, wier werken het scherpst typeerden de kunstbeoefening der 17^e eeuw, waarin ook onverholen zich uitte de levensopvatting die overheerschend was in de burgergemeenschap uit dien tijd. Misschien zijn nergens de schilders zoo nationaal geweest als bij ons. Zij zijn in hun werken niet alleen de bekwame kunstenaars maar ook de burgers uit het Holland van die eeuw. Zij, als openbaarders van wat in het dieper leven achter het uiterlijk bestaan bleef navloeien uit een tijdperk van machtige beweging en lange rusteloosheid: een bijna eindelooze strijd om de onafhankelijkheid van een ras en de belangrijke kentering in de ideeën door de hervorming teweeg gebracht. De rust was nu gekomen, als een stroom, die na heftige roeringen haar vrijen en geregelden loop heeft genomen.

Aansluitend bij den groep gezelschapsschilders, of liever daarin opgenomen, kunnen dan komen de portret- en landschapsschilders, ook de schilders van stads- en kerkgezichten, stillevens, enz. Zooals ik reeds opmerkte, behoeven we echter, om te trachten een duidelijk inzicht te krijgen van de Hollandsche kunst na 1600, geen afzonderlijke beschouwingen op te zetten over verschillende genres. Eenzelfde karaktertrek is overal te vinden: onafhankelijkheid van keus in onderwerp bij een scherpen kijk en gezonde opvatting van het reële leven in al zijn gedaanten.

Maar wél een afscheiding valt er te maken bij een groep schilders, die een volmaakter vorming van hunne kunst zochten in vreemde elementen, en voor korter of langeren tijd daartoe verbleven in Italië.

En die zijn niet weinigen. In deze collectie zijn enkele van die avonturiers aan te treffen: Asselijn, Berchem, Pijnacker, Both, Lingelbach en J. B. Weenix. Laatstgenoemde maakt hier beslist het beste figuur tusschen die allen, en biedt tevens een verrassing voor wie hem alleen kent uit den levensgrooten bok van ons museum, om nu het groote stillevenstuk, dat een geslacht hert voorstelt en dezen schilder wordt toegeschreven, buiten sprake te laten. Die Italiaansche haven is een zeer krachtige schilderij, waar de virtuositeit wel den hoogsten toon voert in de kwaliteit, maar dan ook is van een veerkracht die alle verdenking van manierisme ter zijde doet stellen. Alleen een energiek penseel vindt zulke streken en kleuren voor die brokstukken van architectuur, die losse volledigheid ter aanduiding van detail, als in dien drukken achtergrond bij den haven. In den rechterhoek, bij die paarden vooral, is de wakkere knaphandigheid bijna van een magistralen overmoed en werd de kleur in sommige partijen daar opgevoerd tot een gloedrijken klank, die even een nadreun van de kunst der weelderige Venetianen doet vernemen. Dichter dan de liggende bok brengt deze schilderij ons tot de attributie van J. B. Weenix bij het deftige wildstuk, straks genoemd.

Van de overige Italianisten kan men zich enkele wel beter vertegenwoordigd denken. Berchem bijv. die in Othello en Desdemona wel al de behendigheden zijner techniek vertoont, maar daarmee ook een schilderij heeft nagelaten van een heelheid, die zoo koud is en hard alsof het stuk van een glasachtige zelfstandigheid is. Ook van Both zijn nog wel betere werken te vinden dan deze Zegentrekkers, maar van Asselijn's kunst is het Coliseumgewelf weer een teekenend staaltje.

Al die schilders hebben in Italië wel wat aangeleerd maar over 't algemeen er ook veel voor prijs gegeven. Beschouwd naast de werken van hun Hollandsch-gebleven konfraters, vertoonen hun producten een soort van gladder bedrevenheid en zekere ongeschondenheid van kleur, welke zij echter in die mate betrachtten, dat ook het leven voor 't grootste deel uit hun voortbrengselen werd weggepoetst. Toch is het begrijpelijk, dat ze hier hoog gewaardeerd werden, dat men in die schilderijen de perfectie van kunstbeoefening zag, als een weerschijn der hoge beschaving uit het geroemde Italië. De kleeren maken ook daar wel eens den man. Intusschen zijn er van dien bent, die in Holland terug gekomen, weer zeer deugdelijk Hollandsche landschappen schilderden.

Van Hackaert's arbeid zijn niet de zuidelijke stukken te prefereren, waarbij hij soms doet vermoeden van Jan Both's kleurenrecept te hebben gebruik gemaakt.

Maar de collectie Six bezit van hem een zeer precieus en delicaat uitgevoerd schilderijtje, van levendiger volkomenheid nog wel dan het alom bekende Eßschenlaantje uit het Rijksmuseum.

Maar toch ook onder de in Holland gebleven schilders zijn er op te merken, die hun werken niet geheel van conventioneele eigenschappen hebben zuiver gehouden.

Adriaan van de Velde, Dirck van den Berghen, Simon van der Does, kunnen in heel veel opzichten als kunstige schilderijmakers den Italianisten de hand reiken. De eerste is wel beslist de meest begaafde, en onder meer, vertoont dat groote stuk uit v. d. Hoop vooral, onbetwistbaar zeer achtbare kwaliteiten; maar zijn landelijke tafereelen over het geheel genomen, vertoonen minder een scuteerenden blik op het leven dan wel een bovenmatige bekommering om de verzorging van den uiterlijken vorm in het schilderij-wezen. Men zou kunnen zeggen: hij staat in het landschap tot Jan van Goyen of Salomon van Ruysdael, gelijk Gerard Dou staat tot de Hoogh of Brekelenkam.

Hier echter is er van hem een zeer levendig schilderijtje voorstellend een zeestrand, met een frischheid van uitdrukking en lenigheid van behandeling alsof het direct naar de natuur was aangezet. Ik zou er Adriaan van de Velde nooit achter gezocht hebben. Het stukje is echter gemerkt A. V. V., een handteekening die er ontwijfelbaar echt uitziet. Zonder die initialen had ik er wellicht Willem v. d. Velde voor gehouden, en deze toekenning zou zich vooral kunnen sterken door het kleine zeestukje met de buïge lucht, uit legaat v. d. Poll, al heeft dat schilderijtje lang niet in de mate van dit de beking van spontane uiting. Opmerkelijk is ook, dat Adriaan met zijn initialen teekent, wat, naar ik meen, bij zijn schilderijen een hooge zeldzaamheid is. Overwogen kan worden, dat hij wel meer schilderijen onderteekende, waar zijn aandeel in het werk slechts van geringen omvang was.

Van de specifiek Hollandsche landschapschilders, die kunnen aansluiten bij de orde der kunstenaars in 't vorige stuk gerubriceerd, missen we er verschillende in deze collectie. Wel is hij, dien wij den grootste achten, Jacob van Ruisdael, hier met vier schilderijen vertegenwoordigd, maar toch niet zoodanig om een hernieuwde overtuiging te brengen van zijn ontzagwekkend talent. Het landschap naast de Rembrandt, heeft ontegenzeggelijk eigenschappen, die zijn afkomst duidelijk doen herkennen. Van nabij gezien is dat geheel Ruisdael. Het is doorwrocht in de kleur zonder log te worden, de teekening is vast en de geheele uitvoering draagt dien trek van een zekere norsche stoutheid waaraan Ruisdaels opvatting van het landschap te onderkennen is. Toch is dit geen werk, dat krachtig aanslaat.

De Bergstroom is als uiting veel flauwer, de techniek daarin is van een bijna mechanischen aard. Ik geloof niet, dat deze schilderij zich naast een middelmatige Everdingen zou onderscheiden. Ook het

kleine wintertje is mij voor Ruisdael te onbeduidend. Het blauwe vlak in de lucht brengt een al te schrille noot in den soberen kleuraard van dit stukje, die op zich zelf beschouwd, toch al niet fijn gewogen kan heeten. Naast het indrukwekkend-statige wintertje uit legaat Dupper, zou ons dit stukje eerder aan het gehalte van den kleinen Heeremans uit ons museum doen denken. De treffelijkste Ruisdael uit deze collectie lijkt mij te zijn de voorde, al geloof ik zeker, dat met wegdenken van die ruiters op den voorgrond, deze schilderij wel aan charme zou winnen. 't Is mij onverklaarbaar, dat Dr. Hofstede de Groot er den naam van Hobbema aan wil schenken. Zoowel in de opvatting der vormen van de boomen, als in den massieven kleurzet is toch wel duidelijk de hand van Ruisdael te herkennen. Ook de lucht vertoont de sporen van zijn neiging tot breed borstelen der wolken, waarvan we ons vooral bij zijn groote landschap uit de collectie v. d. Hoop (kleine zaal) kunnen overtuigen.

Ik dacht juist, dat er in het Museum te Weenen een Ruisdael was, die, in den voorgrond althans, eenige overeenkomst vertoont met dezen voorde.

De groote Hobbema heeft al zeer weinig boeiende eigenschappen. Daar is nagenoeg geen spoor van conceptie. Onsamenhangend van compositie, en van een stelselmatige uitvoering, die nergens eenige verheffing doet blijken, kan dit groote stuk slechts den slappen indruk van een nauwlettende uitvoerigheid schenken.

Na deze Hobbema acht ik ook het kleine schilderijtje van Paulus Potter een vrij zwakke verschijning in de collectie, te grof van kleur en te zwaar van teekening. Potter is toch zoo'n bizonder artiest tusschen de landschapschilders uit dien tijd! Vergeleken met de werken zijner tijdgenooten zou zijn kunst die van een puritein zijn te noemen. Zijn schilderijen, meestal in egalen toon gehouden, koudkleurig oogenschijnlijk, doen langzaam aan hun diep verscholen eigenschappen tot het begrip doordringen. Bij minder aanwezigheid van het rustieke element in het landschap, duidt zijn streven naar een voor zijn tijd zeer ongevoon verfijnenden zin. Zoo lijkt bijv. zijn schilderij in de verzameling v. d. Poll bij een eerste ontmoeting wat koud en prenterig, maar bij herhaald aanschouwen moet de overtuiging komen van de zeldzame voldragenheid, die daarin is bereikt. De kleur is van een uiterste fijnheid en gelijkelijk uitgespreid, zonder schok van tegenstelling, die verstoren zou het ongerepte geheel. Maar in zijn dieren vooral toont Potter zich tusschen zijn tijdgenooten een opmerkelijk strever naar verfijning. Niemand heeft als hij de uit de werkelijkheid genomen vormen weten te adelen. Gelijk Vermeer tusschen de figuurschilders is hij ook tusschen de dierschilders den aristocraat te noemen. Jammer, dat hij in zijn korte leven wat al te productief was.

Als de landschapschilders van het werkelijke Hollandsche ras,

kunnen uit de collectie Six genoemd worden Aelbert Cuyp, v. d. Neer, I. v. Ostade, terwijl dan J. v. d. Heyde, Berckeyde en Saenredam, zij het ook in wat verschillend onderwerp en naar een anderen kant, eveneens hun landschap duidelijk doen blijken.

De drie eerstgenoemden zijn echter, buiten de keus van onderwerp meer daarin te onderscheiden, dat zij in hun werken een stemming vertolkten, uitdrukking gaven van een zeker moment in de natuur, terwijl de anderen meer de nauwgezette conterfeitsers waren van de tastbare vormen in het sujet.

Het groote maanlandschap van Cuyp is een monumentaal schilderij. Alleen is het jammer te noemen, dat de meester het noodig gevonden heeft den maanouwel in onbelemmerde verschijning midden op het doek te plakken. Dat geeft een hinderlijken stoot aan de harmonische werking van het geheel. De kunst heeft te geven den schijn van de dingen, het uitzien, en slechts in een mindere functie van haar vermogen, kan zij zich geroepen achten bedriegelijk een tweede aanwezigheid van het werkelijk bestaande te voorschijn te brengen, gelijk bij panorama-kunst. Het zou ons te ver afleiden deze stelling in alle voorwaarden te gaan toelichten; maar zeker is het, dat die nuchtere helle vlek van een crème-achtig wit, op storende wijze werkt in den totaal indruk van dit plechtige en diep-doorvoelde schilderij dat van af den opzet tot aan de voltooiing in alle opzichten van zoo'n volledige uitzegging is.

Ook v. d. Neer heeft hier een maanlandschap, maar daarin is meer het schijnsel, dan het werkelijke wezen van de maan gegeven. Overigens heeft dit stuk niet de sterke voldragenheid van den Cuyp, is minder hecht in constructie, maar de indicatie van de stemming is toch uitermate doeltreffend. Om die geheel te doorvoelen heeft men herhaaldelijk voor dit werk weer te keeren, want meer dan eenig ander landschap hier aanwezig, buiten den Isaac van Ostade misschien, draagt het de elementen van de gevoelsfeer der 17^e eeuwsche schilders bij het aanzien van het Hollandsche landleven uit dien tijd. Ook in het Rijksmuseum zijn er twee ijsgezichten, die ons nader doen inleven de schilders-opvattingen van het Hollandsche buiten, uit dien tijd.

Het landschapje uit v. d. Hoop, van van der Neer vertoont hem bovenal als uitvoerder, in de meest precieuse zijde van zijn arbeid.

Minder stemmings-artisten, meer prachtisch gezind bij hun arbeid, kan men zeggen, zijn Van der Heyden en Gerrit Berckheyde.

Van den eerste is hier een schilderij, dat nog niet tot de keur van zijn werken mag gerekend worden. Het maakt even den indruk, dat er een stuk van den onderkant is weggenomen; de compositie is wat zwaar, vooral door het al te sterke overwicht van de boomen op den voorgrond. Maar toch, wat een fijnheid van uitdrukking in dat stukje, wat een liefdevolle toewijding bij het naspeuren en weergeven van het bijna eindelooze detailwerk. Denkt hiernaast eens de werken van Ouwater,

om overtuigd te worden hoe dit schilderwerk leeft naast het zielloos gepeuter van dien 18^e eeuwſchen navolger. Van Berckheyde's kunst bezit deze collectie een paar uitnemende ſpecimen. Ze ſluiten zich treffend aan bij twee ſchilderijen uit het legaat v. d. Poll, maar deze zijn toch, geloof ik, ſuperieur in kwaliteit.

Die gewetensvolle nauwgezetheid in afbeelden en onverdeelde liefde voor den arbeid heeft in onovertrefbare mate ook Saenredam eigen. De St. Maria-kerk, uitwendig, is wel geheel-en-al uit de verf. Op eenigen afstand gezien vooral, zijn de twee groote tegenſtellingen, gegeven door den kerkgevel en de lucht, door hun juist evenwicht van toongehalte van een overweldigende waarheid. Het interieur is toch miſſchien nog te prefereeren; evenals in het zeldzame kerkstukje uit de collectie v. d. Hoop, maar in minder hellen toonaard, is ook hier in een uiterst eenvoudig kleur-gamma een rijpheid bereikt en een volledigheid van uitdrukking, dat dit ſchilderijtje, met de ranke teerheid van die zuiltjes, tot het zuiverſte behoort van de collectie. Behalve Saenredam zijn hier nog andere kerkschilders aanwezig. Maar geen is er, die als hij den fijnen ſpeurzijn heeft in de ſchoonheid van architecturale verhoudingen en zóó de ſubtiële gradaties doorvoelt in het toonvervlakken.

Voor hen is een kerkinterieur meer een belangwekkende opgaaf van het perspectiefiſch verloop bij de ingewikkelde ſamenſtelling van het bouwwerk. Niettemin hebben ook zij goede dingen voortgebracht, terwijl Houckgeest door het nasporen van geprononceerde kleurtegenſtellingen, den aanblik van zijn kerkinterieurs zocht te verlevendigen.

Van Nickelen en de Lorme ſtaan elkander vrij nabij in aard van ſtreven, maar de laatste heeft toch meerder meesterschap dan de eerst genoemde.

Van mooie ſtillevenstukken is de collectie slechts ſchaarsch voorzien, maar twee der meest vermaarde beoefenaars van dien tak in ſchilderkunst, Jan Weenix en De Heem, vindt men er vertegenwoordigd, en de laatste vooral, heel wat voordeeliger dan in 't Rijksmuseum. De Heem, dien we ginds in twee of drie ſchilderijen niet hooger kunnen waardeeren dan Mignon, doet hier op enkele ſchreden afstand van Mignon's bloemſtuk zijn ſuperioriteit ſterk gelden. Dit is geen étalage van fruit, als voorwendſel tot uitpluizerij van de niettigſte vormen en uitvinding van kleurtjes, maar een voornaam gecomposeerd en breed uitgevoerd ſtuk ſchilderwerk, met een diepe kleur-harmonie. Het groote wildſtuk van Jan Weenix is mede een allervoortreffelijkſt ſtaal van zijn grondig onderlegde kunst. Al is deze ſchilder ook niet onder de Hollandsche kunstenaars met een fijn bewerktuigd talent te rangſchikken, hem moet toch, gelijk met Melchior Hondecoeter, een beteekenende plaats worden aangewezen, als getuigend in hun werk van de hooge ontwikkeling der techniek die van de Oud-Hollandsche ſchilderschool een zoo onſchatbare eigenschap

was. Wat een royale streek is door het geheele stuk merkbaar, en wat een buigzaamheid van penseelvoering bij de behandeling der verschillende voorwerpen tot uitdrukking van hun eigene stofaard, als het weeke dons, de stugge vleugelpennen, het harde hoorn. Zoo'n vaardigheid van doen, zal toch altijd voor de schilders wel een zeer benijdenswaardige eigenschap blijven.

Komen we nu tot de rubriek portretkunst dan gedenken we natuurlijk het allereerst Rembrandt. De beeltenis van Jan Six kan geacht worden wereldberoemd te zijn. Maar met het vrouweportret uit een zooveel vroegere periode wordt ons een welkom uitzicht geopend op de richting waarlangs zijn kunst haar vlucht heeft genomen. Het vrouweportret komt dan vooral getuigen, hoe in zijn kunst een machtige liefde voor de werkelijkheid, een nooit zich verloochende waarheidszin ten grondslag ligt. Deze beide werken in weinig woorden qualificeerend zou men kunnen zeggen, gaf hij het leven in essentie met ontleding en blootlegging tot aan de minste zenuwtrillingen; en eerst later met die kennis volkomen in zich, openbaarde hij in het mansportret zijn machtige ziening op de houding zelf van het leven, herschiep hij het tot een monument.

Een bemerking veroorloof ik me nu te maken: het beroemde portret was hier op een zeer onvoordeelige plaats gehangen. Ik geloof vast, dat in een der zijkabinetten, bijv. op den wand waar het vrouwtje van Vermeer hing, de kleur zich in rijker gecompliceerd weefsel zou hebben vertoond. In Rembrandt's kunst heeft de kleur een zeer eigendommelijke zelfstandigheid, men zou zeggen een vermogen tot trillen, maar in zoodanige mate subtiel, dat bij afwijking van speciale voorwaarden in de belichting, de beweging er van gestuit wordt.

Een particuliere collectie, die in haar catalogus onder den naam Rembrandt vijf volgnummers aangeeft, krijgt alleen daardoor reeds een bijzondere beteekenis. Buiten twee minder gewichtige voortbrengselen uit Rembrandts kunst, verdient echter een in 't grauw geschilderde voorstelling van Joseph, die zijn droomen vertelt, in bizondere mate te worden opgemerkt, als een treffende heenwijzing naar den dramatischen kant in het vermogen van deze verbeeldingrijken en hoog-gevoeligen meester.

Van portretten is deze verzameling nog al ruim voorzien. En bij elkander beschouwd zouden ze een beknopt overzicht kunnen geven van verschillende ontwikkelings-stadiums in die kunst, gedurende het verloop van meer dan twee eeuwen. We bepalen ons nu echter tot aanduiding der merkwaardigste exemplaren. Een niet ongewoon verschijnsel bij oud-Hollandsche portretschilders is, dat hun productie van buitengemeen omvang is geweest, ook, dat eenzelfde portret door hen bij herhaling werd geschilderd. Mierevelt is er daar een van, en meerdere portretten op zijn naam en zelfs met zijn handteekening voorzien,

doen op zulke vage wijze zijne elders gebleken begaafdheden in portret-schilderen doorschmeren, dat men in 't onzekere raakt van een werkelijken Mierevelt, dan wel van een copie, school of richting te moeten spreken. Hier zijn goede werken van hem, maar vooral is er opmerkenswaardig, als een werk van een boeiend opgewekte behandeling en van een scherpe observatie, ongemeen tusschen zijn wel wat methodische kunst, het portret van Swaen.*)

Als onbekend hingen er naast het weinig beduidende, grof geschilderde landschap van Van der Croos, een tweetal onbekende maar zeer curieuse portretten. Ze brengen de namen van I. Wz. Dellff, v. d. Mast en misschien ook van Ketel in gedachten. Tegen de attributie van Cornelis van der Voort, bij het portret van Nicolaes Tulp, valt, geloof ik, niet veel in te brengen, maar bij de groote Elias kan ik geen vrede hebben met de toeschrijving. Meer overeenkomst zie ik daar dan in met Thomas de Keyzer, terwijl het landschap me dan nog raadselachtig schijnt en me mogelijk lijkt door een Vlaamsch kunstenaar geschilderd te zijn.

Dat het Nicolaes Tulp is, door Frans Hals geschilderd, mag allereerst betwijfeld worden, maar vervolgens tot hoeverre deze ongeëvenaarde schilder de hand heeft gehad in het werk van deze schilderij. Op verschillende plaatsen is de kleur veel te dik en ook de behandeling veel te zwaar, om in zijn geheel met dien beroemden naam vrede te hebben. De onderste partijen, de hand in 't bijzonder, mag vrijelijk als zijn werk worden aangenomen. Niet onmogelijk, dat het overgeschilderd is over een portret van 1634 zooals de catalogus aanduidt. De pàte is ook over 't algemeen genomen te sterk ontwikkeld voor Hals techniek, aannembaar dus, dat hij een afgematte schilderij door wat brave streken een pittiger uitzien heeft gegeven. Maar, op het bezit van een uitnemenden Hals, kan deze collectie zich daarmee nog niet beroemen.

Prins Maurits op de kermis te Rijswijk kan bijna ook als portretstuk gelden. Esaias van de Velde heeft in deze nog al omvangrijke schilderij met groote verscheidenheid van figuurtjes, wel een groote bedrevenheid en volhardende werkkraft doen blijken; toch is dit werk niet op dezelfde waardehoogte te stellen, als dat van Adriaen van de Venne. Hetzelfde onderwerp van dezen schilder uit ons museum heeft niet dat kleurige aspect, maar is, vooral als men het in onderdeelen beschouwt, van veel kostelijker doorvoerdheid.

Als we ons nu nog in herinnering brengen twee, in de kleur vooral zeer ongelijk uitzierende, portretten van J. Gz. Cuyper en vooral

---

*) Op aanwijzing van Jhr. van Riemsdijk, ontmoette ik verleden den dubbelganger van dit portret, maar minder geestkrachtig geschilderd. Een opschrift aan de achterzijde van het doek, gaf den naam aan van Mr. Jan de Groot, die de vader was van Hugo de Groot.

een klein zeer delicaat geschilderd vrouweportretje, «Verloofde van Jan Six», meen ik, dat de merkwaardigste voortbrengselen der 17^e eeuwse Hollandsche portretkunst genoemd zijn. Vanitas van Moreele, is minder belangwekkend als kunstuiting, dan wel curieus als openbaring van een verdwaalde neiging tot het scheppen van idyllische figuren, in den zeer achtenswaardigen en ernstigen arbeid van een begaafd portretschilder.

Wat ons hier getoond wordt van bekende schilders als Govert Flinck, Van den Eekhout en Victors, heeft al te zeer het karakter van tendenzieus maakwerk. Eerstgenoemde vooral heeft met het onderwerp «De zegening van Jacob» zulk een banaal vertooningsstuk voortgebracht, dat we in vergelijking daarmee, de gelijksoortige schilderij in het Rijksmuseum als een juweel kunnen beschouwen. Ook de vertegenwoordiging van Judith Leyster in het genoemd museum, maar vooral in 't Mauritshuis, is gunstiger. Van Beerstraaten ook kennen we beter dingen en evenzoo van Everdingen; toch zijn de hier aanwezige stukken dezer meesters, vooral van den eerste, niet zonder aantrekkelijkheid.

Uit een vroegere periode der Hollandsche kunst is er nu nog 't een en ander belangwekkends, dat ik bij het ten-einde-loopen van dit sorteerd overzicht even wenschte aan te duiden. Den raadselachtigen monnik, met de toeschrijving van Cornelis van Haerlem, wil ik dan voorbij gaan. Van meer belang is de «Nood Gods», voluit geteekend Willem Keien. Welk aandeel deze nog te weinig bekende schilder, buiten enkele figuren, die als portretten bedoeld zijn, in de uitvoering dezer schilderij gehad heeft, lijkt mij moeielijk te bepalen. Opmerkelijk is, dat de compositie, de doode Christus vooral, duidelijke overeenkomst heeft met een Pieta van Quinten Massys; maar daar de attributie van die schilderij in München, ook al weer niet zeer vasten grond heeft, kunnen we ons daaromtrent niet verder in onderstellingen wagen. Zeker is het, dat in enkele kopjes, van een vrouwtje vooral, kwaliteiten van een uitnemend portretschilder zich openbaren en vooral belangwekkend, als uit een tijd met welks kunstuiting we nog zoo weinig vertrouwd zijn en waarin het Hollandsch en Vlaamsch element zich dikwijls zoo moeielijk laat scheiden. Zoo lijkt me ook de naam van Lucas van Leiden bij de twee kleine portretjes niet voetstoots aanneembaar. Onvoldoende kennis van zijn oeuvre belet me ernstig de attributie te bestrijden, maar zou de meester niet te vinden kunnen zijn in de richting van Jeroen Bosch, of of Hemessen?

Opmerkingswaardig als een uiting met een eigen cachet is de kleine helse Breughel; wat doet dat rood daar kras tusschen de sombere bruinen.

Van kunst uit de 15^e en 16^e eeuw, ik bedoel die, welke instaat tusschen het primitieve tijdperk en den bloeitijd der 17^e eeuw, hebben we in onze openbare verzamelingen, helaas nog een al te povere vertegenwoordiging. Van den boeren-Breughel en Jeroen Bosch, om er

maar twee te noemen, kunnen we hier maar zeer gebrekkig kennis nemen, terwijl Weenen en Madrid zich in een rijke aanwezigheid hunner kunst kunnen verheugen. Tot een ruimer begrip van den volkomen uitbloeï der renaissance in de Hollandsche kunst, zou meerder kennis van dat vroeger tijdperk met zijn expressieve uitingen, soms onder wat ruige gedaanten gegeven, zeer dienstig zijn.

Nu blijven er nog enkele uitheemsche kunstuitingen op te merken. Ze bezorgen echter geen ernstige waardeverhooging, maar brengen slechts tegenstellingen in deze collectie van bijna uitsluitend Hollandsche voortbrengselen, en zelfs enkele keeren op storende wijs.

Zoo schreeuwt te fel om de aandacht een bakbeest van een schilderij, dat nog wel met den naam van Rubens prijkt. Misschien heeft deze groote lap ook op enkele plectjes, bijv. bij de halspartijen met het kleurige doekje van de vrouwefiguur, de aanraking van zijn penseel gevoeld. Ook de Palma is van al te decoratief allooi en in het stuk van Karl Loth, bespeurt men al te veel verdwaalde invloeden uit de richting van Caravaggio of Giordano, verwerkt door een «académicien», om het als een op eigen beenen staand kunstvoortbrengsel te kunnen aanduiden.

Alleen de Jordaens is een schilderij waar voluit merg in zit. Maar bij de bewondering moeten we ons niet laten afleiden door de bedenking, dat het zonderling is bij de geboorte van Christus satirs als herders te laten figureeren, dat het melkmeisje op den achtergrond, 't welk wij in het werk van dezen Vlaam meer ontmoeten een al te gemeenzame verschijning is bij deze voorstelling, en dat de Moedermaagd zelf een der zwakste gedeelten is der schilderij.

De colorist heeft hier het hoogste woord en bij het volle losbarsten van zijn gigantisch schildersvermogen, heeft hij de kleuren doen laaien over het geheele doekoppervlak.

En met dezen Vlaamschen kunstenaar, die om zijn vrijgeboren schildersgaven wel verwant kan gedacht worden aan de broeders van het noordelijker ras met hun onafhankelijke kunstopvattingen, sluiten we nu het overzicht van de collectie Six.

W. STEENHOFF.

ERRATUM.

Bij het vorig stuk in afl. 6 van het Bulletin, had ik in een noot op bl. zo8, de bemerking gemaakt, dat de attributie Cornelis de Man voor den Geograaf, in den catalogus Koedyck gedoopt, niet kan gesteund worden door het bekende werk van de Man in het Maurits-huis. Dr. Hofstede de Groot, deed mij daarop weten, dat zijn toeschrijving

ook van het Haagsche stuk niet uitging, maar wel van schilderijen in Hamburg, en Marseille, welke in onderlinge overeenkomst met de Six-sche op allertreffendste wijze gelijkenis vertoonen met een voluit C. de Man gemerkte schilderij in 't museum te Boedapest. Bovendien bracht hij in herinnering, dat er tegenwoordig twijfel bestaat of de de Man van het Mauritshuis wel een C. is, waaruit zou blijken, dat die voorletter vroeger niet al te nauwgezet bekeken werd.

W. S.

Kon. Penning-Kabinet te 's Gravenhage.

Door het Penningkabinet is een buitengewoon mooie gegraveerde penning aangekocht. De voorzijde vertoont Susanna, die zich de voeten wascht aan een fontein, op den achtergrond staan de oude mannen in bewondering voor de schoonheid der ontkleede jonge vrouw. Van vreugde over wat zij zien heffen ze de handen omhoog. De achtergrond wordt door een stad met gebouwen en huizen gevormd, een boom overschaduwde bron. Onder een der vensters staan de initialen: B. L. 1647. De keerzijde vertoont het beroemde verhaal van Pyramus en Thisbe, weergegeven is het tooneel dat Ovidius aldus schildert:

... et aptato pectus mucrone subimum
incubuit ferro, quod adhuc a caede tepebat. —

Op den voorgrond ligt Pyramus in weelderige middeleeuwsche kleedij, achter hem Thisbe zich stortende in het zwaard, een leeuwin lekt op den achtergrond aan den sluier, die zoo noodlottig door Thisbe verloren is. Terzijde in het bergachtige landschap staat een monumentale bron, waarboven een pijlschietende Eros; op de scheede, die op den grond naast den dooden Pyramus ligt, staat de naam van den kunstenaar Baltzar Lölinck.

Het is een stuk van groote artistieke verdienste, enkele details zijn voortreffelijk bewerkt, wij zouden den lezers van dit tijdschrift vragen willen of hun de naam van den graveur Lölinck bekend is, zoo ja of er meer werken van hem bestaan, voorloopig kunnen wij geen nadere aanwijzingen over hem vinden.

Juli 1900.

H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFÉPIÉ.

Mauritshuis te 's Gravenhage.

Holbein's portret van Jane Seymour.

De raad van den heer Bredius, het portret van Jane Seymour te vergelijken met den man met den valk, die er bij hangt, is mij wat al

te naief. De man met den valk is een der allermooiste portretten van Holbein en de Haagsche Jane Seymour is dat zeker niet. Maar de heer Bredius zal toch zeker ook niet alle nieuw «ontdekte» Rembrandts den eisch stellen dat zij zich houden, laat ik maar eens zeggen naast den Jan Six.

Evenwel, ik zeide het reeds, ik durf in dezen geen oordeel uitspreken en zal zeer tevreden zijn wanneer de heer Bredius in een volgenden catalogus van het Mauritshuis niet langer laat drukken dat dit stukje een copie is van het groote portret te Weenen, want dat is het in elk geval niet, en nog meer wanneer hij mededeelt dat het *geen* copie van de schilderij te Weenen is, wat in elk geval de waarheid is. Hij mag dan wat mij betreft schrijven: b. v. «*copie naar de teekening van Holbein te Windsor op het atelier van Holbein geschilderd*. Zij die de beteekenis van de teekeningen te Windsor kennen zullen daardoor genoeg te denken krijgen.

Ik voor mij wordt door dien dubbelganger van Holbein, die op zijn atelier naar zijn schetsen werkt, levendig herinnerd aan Pythagoras van Samos, van wien de goede Plinius weet te vertellen dat zelfs zijn gelaat een niet te onderscheiden gelijkenis met dat van zijn naamgenoot van Regium vertoonde; wat ons niet meer verwondert van wij weten dat het een en dezelfde man was.

J. Six.

Muntvondst te Wagenborgen. (Gron.)

In April van dit jaar werden te Wagenborgen een vijfhonderdtal Carolingische munten, ongeveer twee voet onder de oppervlakte van een stuk bouwland gevonden.

De munten werden in stapeltjes, elk van ongeveer 60 stuks gevonden; van een potje, of eenig ander voorwerp waarin zij geborgen konden zijn geweest, werd geen spoor ontdekt.

Een groot aantal, zeker ruim zoo, hadden door hun verblijf in den grond zóó geleden, dat zij nagenoeg geheel verteerd waren, andere werden door de vindere, die zich wilden overtuigen of het wel «echt zilver» was, eenvoudig stuk gebogen, welke behandeling zeker weinig geschikt was, om de numismatische waarde der vondst te verhoogen.

Ten laatste kwamen zij evenwel in handen van den heer J. Hofkamp Leopold, hoofd der school te Wagenborgen, die het grootste deel der munten aan het Kon. Penningkabinet overdeed.

Het oudste stuk is een denier van Pépin I van Aquitanië

(817—838), afgebeeld bij Gariel¹⁾ pl. XX. 4. Verder waren er deniers van Karel den Kale (840—877) te Bourges, Orleans, Parijs, Reims en Sens geslagen. Van Lotharius (840—855) waren niet minder dan 33 stuks munten te Duurstede geslagen, waarvan een stuk geheel onbekend is. Deze munt vertoont aan de voorzijde binnen een parelrand een kruis, met vier stippen tusschen de beenen, en het randschrift: † IOTANVSIPNEIRAT retrograde. De keerzijde heeft het gewone type: een tempel, met het omschrift: DORESTATVSMON. Eveneens onbeschreven is een denier van denzelfden keizer te Keulen geslagen, welk stuk evenwel helaas niet compleet aanwezig is. De voorzijde vertoont een kruis binnen parelrand, en het omschrift: IOTARIVSIMIPIPI....., de keerzijde heeft op drie regels: COION-IAMON-. TA (Colonia Moneta). De belangrijkste munten uit deze vondst zijn zeker wel een viertal deniers van Lotharius te Maastricht geslagen. Van genoemden keizer toch waren tot heden geene stukken bekend in deze stad gemunt. De voorzijde vertoont weder binnen een parelrand een kruis, met drie stippen en een ringetje tusschen de beenen, (aldus $\frac{\cdot}{\cdot} \frac{10}{\cdot}$) en het omschrift: † LOTARIVS REX IMPE. De keerzijde vertoont het gewone tempeltje, met het omschrift: TRICETENSEI MONE (de N en E en monogramme.) De drie andere stukken, waarvan er twee gebroken, doch nog compleet zijn, vertoonen hetzelfde type. De tweede en derde hebben dezelfde voorzijde als No. 1, doch op de keerzijde: TRIIETENSE MONE, en TRICETENSEI MONE. De vierde eindelijk heeft op de voorzijde: † IOHITARIVS R XIE en op de keerzijde: TRICETENSE MONI.

Bij Gariel II. pl. XXX worden onder Nos. 135—138 een viertal munten van Maastricht van Karel den Kale, koning van Lotharingen afgebeeld, welke op de keerzijde het opschrift hebben: TRIIET TOMON, TRIIETOMONETA, TRIIETTENSEMOI en TRIGETENSEMON. Merkwaardig is ook op deze munten de gelijktijdige vermelding van rex en imperator, welke eveneens voorkomt op een denier te Keulen geslagen. Van Lotharius waren verder nog aanwezig deniers te Metz, Milaan, Le Palais, Pavia en Verdun geslagen, nagenoeg alle zeldzame stukken. De jongste munten waren een viertal deniers van Lotharius II, Koning van Lotharingen (855—869), die Verdun tot muntplaats hadden.

Uit deze korte opsomming (eene uitgebreide beschrijving, met afbeeldingen der belangrijkste stukken zal elders verschijnen) blijkt

1) E. Gariel. *Les monnaies royales de France sous la race carolingienne*. Strasbourg. 1883—1884, 2 vols.

voldoende het groote belang van deze vondst. De verzameling carolinische munten op het Penningkabinet is er aanzienlijk door verrijkt, en telt thans vele stukken, die zelfs niet voorkomen in den in 1896 door den heer M. Prou uitgegeven Catalogue des monnaies carolingiennes de la Bibliothèque Nationale à Paris.

's-Gravenhage, Juli 1900.

A. O. VAN KERKWIJK.

Museum te Haarlem.

Aan een buitenlandschen kunstvriend, die zijne belangstelling in de Nederlandsche kunstverzamelingen reeds éénmaal toonde door aan het Mauritshuis te 'sGravenhage een der fraaiste schilderijen van Aert de Gelder voor geruimen tijd in bruikleen af te staan, aan den heer Arthur Kay te Glasgow, dankt het Museum te Haarlem eene nieuwe aanwinst, die uit meer dan een oogpunt op bijzondere belangstelling aanspraak mag maken.

In de eerste plaats is het een aardig schilderij. Dat jonge, wellicht vier- of vijfjarige kind uit de volksklasse, dat daar zoo smakelijk zijn pap zit te eten en vol genoeg den beschouwer aanziet, maakt op hem een sympathieken indruk.

In de tweede plaats is het het eenige bekende werk van een Haarlemsch schilder en reeds daarom een welkome aanwinst voor het Haarlemsch Museum. Bovendien is het voluit gemerkt en kan daarom tot basis van vergelijking dienen bij het opsporen van andere werken van denzelfden kunstenaar.

In de derde plaats is de maker ervan een lid van een bekend kunstenaarsgeslacht. Reynier Hals een der vele zonen van den beroemden Frans Hals. Het schilderij leert ons dus in welke mate het talent van den vader op den zoon is overgegaan en welke richting deze laatste is ingeslagen. Het leert ons een nieuw lid kennen van het talrijk gezelschap van leerlingen en navolgers, dat Frans Hals om zich verzamelde.

Het schilderij is in een bleeken, haast fletsen toon gedaan, niet alleen in de vleeschpartijen maar ook in het costuum en het bijwerk, dat alleen uit neutrale paarschachtige grijze en bruinachtige tinten zonder eenigen krachtigen lokalen toon bestaat.

De opvatting vertoont een sterke overeenkomst met die van Jan Miense Molenaer, die reeds voor de geboorte van Reynier Hals leerling van diens vader geweest was. Ware het stuk niet voluit gemerkt «Rijnier hals», (aan den tafelkant onder de rechterhand van het meisje), men zoude het ongetwijfeld aan Molenaer willen toeschrijven, en het komt mij voor, dat Reynier van dezen nog meer heeft geleerd dan van zijn eigen vader.

(N. R. C.)

Friesch museum te Leeuwarden.

Belangrijk skelet en armband.

Onlangs berichtten de bladen, dat er in eene terp te Yslumburen in de nabijheid van het Friesche dorp Achlum, een volledig geraamte ontgraven was, met een metalen armband, die om een der polsen zat. Als resultaat van een onderzoek ingesteld door het Friesch Genootschap, werden de in stukken gebroken schedel en overige resten van het skelet overgebracht naar het Friesch Museum te Leeuwarden. Ook de metalen armband kwam mee. Deze laatste is van brons, breed van vorm, doch zeer klein. In het Friesch Museum was dit type nog niet vertegenwoordigd, ook ontbreekt het in het Rijks-Museum van oudheden te Leiden. Eene vergelijking met buitenlandsche vondsten dient den ouderdom van den armband nader te bepalen.

Voorshands kan men zeggen, dat de vorm en het materiaal van den ring sterke analogieën vertoonen met een mooi Keltisch zwaard van brons, indertijd in Friesland gevonden bij de kanalisatie van de rivier de Tjonger.

Het skelet is ter bestudeering opgezonden aan Dr. A. Folmer te Rijswijk, die reeds menigen schedel van het Friesch Museum publiceerde.

Het behoeft zeker geen betoog, dat het skelet bijzonder belangrijk wordt, wanneer werkelijk blijken mocht, dat de ring Keltisch is. Tot nu toe zijn er bijna geen Keltische voorwerpen in de terpen gevonden. Dr. Pleijte kende bij het schrijven van zijn bekend werk geen enkele vondst van dien aard en men is benieuwd te vernemen of ons skelet ook belangrijk afwijkt van het gewone terpschedel-type.

De gebroken toestand van den schedel zal het onderzoek evenwel zeer bemoeilijken. Wij troosten ons met de gedachte, dat men uit een stuk schedeldak, een kies en een dijbeen, een geheelen pithecanthropus-erectus heeft opgebouwd.

P. B.

Museum te Groningen.

Het Museum van Oudheden te Groningen krijgt zijn ontbrekende vleugel. Door verdubbeling der jaarlijksche subsidies van de provincie en van de stad Groningen en door belangrijke giften van particulieren is het mogelijk geworden het benodigde kapitaal voor den bouw bijeen te krijgen. In het voorjaar van 1901 hoopt men met den bouw een aanvang te nemen.

Op de veiling te Heeswijk is voor rekening van het Museum van Oudheden aangekocht een prachtig gegraveerde zilveren bierpul van goed model. Op den deksel staat gegraveerd het wapen van het Aduarderzijlvest, rondom de pul zijn de wapens met de namen aangebracht van de bestuursleden ten tijde der vervaardiging. Wij lezen daar: Jr. J. de Mepsche schepper, Jr. R. Alberda schepper, Jr. L. Conders schepper, Jr. J. W. van Deest schepper, Jr. J. Conders schepper, Jr. R. de Mepsche schepper, Jr. A. van Eusum schepper, Jr. C. H. van Kniphuizen heer van Nijenoort schepper, D. Elema schepper, Watze Jansen schepper, E. H. Gerrits schepper, Merten Peters schepper, Dr. J. van Swinderen advocaet-viscael, Jan Alberts Kletter secretaris. Blijkens stukken uit het archief van het Aduarderzijlvest in verband met bovengenoemde namen moet de bierkan zijn vervaardigd tusschen 1660 en 1664.

Blijkens het merk onder op het voorwerp is het een werk van een Groninger zilversmid.

In de kerk der Nederl. Herv. gemeente te Bedum, zooals men weet eene der oudste kerken uit deze provincie, werd eenige dagen geleden een bronzen schild in een muur ontdekt. Dit schild was voor 30 jaren ongeveer bij een restauratie der kerk gevonden en toenmaals ter zekere bewaring met krammen in den muur bevestigd en daarna verdwenen. Het schild lang 42,5 bij breed 40,5 cM., is prachtig geconserveerd en afkomstig van een grafzerk, zooals bovendien het graf-schrift duidelijk aangeeft. Midden op het schild ziet men en relief de afbeelding eener gothieke hostiekelk, waarboven de heilige hostie, rondom in twee randen in gothiek schrift met vele afkortingen een rond-schrift, dat opgelost aldus luidt: «Anno Domini MCCCCXCVII des Donderdages na sunte Mychhele starf heer Hinrick van Circksee vicarius to Beem op sunte Katrine altar. Biddet God voer de seele.»

De kerkvoogdij heeft thans weder een besluit tot zekere bewaring van het merkwaardige voorwerp genomen. Zij heeft het 400 jarige grafschild in bruikleen aangeboden aan het Museum van Oudheden te Groningen, welks bestuur dat aanbod dankbaar heeft aanvaard. Over een à twee dagen zal het aldaar ter blijvende bezichtiging worden gesteld.

Stadhuis te Deventer.

De vier schilderijen van Hendrik Terbrugghen, voorstellende de vier Evangelisten, werden eenige maanden geleden naar den heer C. F. L. de Wild te 's Gravenhage gezonden om verdoekt te worden.

Thans zijn zij teruggekomen en vertoonen zij zich weder in hun oorspronkelijken staat. Bij de behandeling bleek het, dat zij hier en daar sterk overgeschilderd waren, vooral de H. Johannes; men had zelfs de handteekening des schilders niet gespaard. De grootte der doeken is deze: Mattheus 76 bij 101 c.M.; Marcus 74½ bij 102 c.M.; Lucas 75½ bij 102 c.M.; Johannes 77 bij 102 c.M.

Voor bijzonderheden verwijs ik naar «Eigen Haard» jg. 1900, No. 33, en het 20ste deel der Versl. en Mededeel. der Vereen. tot beoef. van Ov. R. en Gesch. Bij den heer J. C. Reesinck, phot. te Zutphen—Deventer zijn zeer goede photographiën verkrijgbaar.

Dit jaar nog wordt ter Borch's «De Deventer Magistraat A^o. 1667» aan de bekwame handen van den heer de Wild toevertrouwd.

Deventer.

DR. M. E. HOUCK.

Verslagen van Vereenigingen.

Vereeniging „Oud-Dordrecht.”

Uit het Jaarverslag van 1899—1900 blijkt, dat de Vereeniging zich in een bevredigenden toestand bevindt, daar de inkomsten zijn gestegen, het nadeelig saldo tot op een minimum is geslonken, het bezoek aan het museum sterk is toegenomen, en vooral daar een belangrijke aankoop kon worden gedaan, n.l. de zeer fraaie zilveren avondmaalschotel, afkomstig van de Nederl. Hervormde Gemeente te Bleskensgraaf, dateerende van het midden der zeventiende eeuw.

Een helaas niet al te goed geslaagde fotografische reproductie van den schotel is aan het verslag toegevoegd. Ofschoon het zeker te waardeeren is, dat het bestuur van de vereeniging «Oud-Dordrecht» door dezen aankoop het zeer goede drijfwerk voor ons land behouden heeft, betreuren wij het, dat het kerkbestuur het kunstwerk, dat door zekere Pieterella Cornelis «voor de Kerck van Blesgraf» bestemd was, niet beter in eere heeft weten te houden.

Van de verdere aanwinsten is vermeldenswaard het model van «De Keulsche Galije,» een Oost-Indievaarder van de Kamer van Zeeland van 1747.

E. W. M.

HET HEILIGE GRAF IN DE DOMKERK TE UTRECHT.

Oude Monumenten.

Het Heilig Graf in de Domkerk te Utrecht.

Van dit fraaie kunstwerk bestaat slechts ééne gebrekkige afbeelding, de lithographie van *J. van Liefland* in zijn werk *Utrecht's Oudheid*, 1860. Nevensgaande reproductie is getrouwer en beter, ofschoon zij tengevolge van den korten afstand waarop zij gemaakt moest worden, niet zóó goed is als ik gewenscht had en in de overbrenging der photographie op den steen de linkerzijde is geworden de rechterzijde.

Het Heilig Graf staat voor en tusschen de twee middenpilaren van het koor, naar de zijde van den kooromgang, en het hoofdaltaar heeft er voor gestaan. De beeldenstormers van 1580 hebben het niet gespaard, en het werd zelfs toen die storm voorbij was, verdonkere-maand. Dit meen ik te moeten opmaken uit een post der rekeningen van de Domfabriek, d.d. Februari 1583, luidend: *Henrick van Cothen*, metselaer, heeft achter tchoir, *daer 't graff ons Heeren plach te staen*, ende van andere gaten after tchoir *toetemaicken*« ontvangen, enz. Tegen den achtergrond, waar het hoogaltaar had gestaan, werd in 1676 gezet het praalgraf van Admiraal W. J. Baron van Gent.

Ruim drie eeuwen bleef het kunstwerk verborgen, en men was het zóó vergeten, dat het wel eene ontdekking mag heeten, toen men in 1854, zooals Liefland verhaalt, bemerkte dat het bestond. De ruimte was gevuld met puin en brokken steen. Na de ontdekking werd het weder aan 't licht gebracht, en in de laatste jaren zijn er zelfs afgietsels van gemaakt, waarvan men er een vindt in het Museum van Oudheden te Utrecht en een in het Rijksmuseum te Amsterdam.

De ontdekkers werden waarschijnlijk wel wat teleurgesteld door den toestand, waarin het kunstwerk verkeert.

De drie beelden der wachters bij het graf in de medaillons der voorzijde van de tombe hebben veel geleden. De figuren op de vier kapiteelen der voorste pilaren, welke waarschijnlijk de vier Evangelisten moeten voorstellen, voorlezend het verhaal van Jezus' begrafenis, zijn er beter afgekomen, maar toch niet ongedeerd gebleven. Het lijk van Jezus, dat in de tombe ligt, mist den rechterarm en de voeten; gelaat en lijf leden veel. Het lijk ligt op een druk geplooid laken, dat aan hoofd- en voeteneinde werd vastgehouden door een engel. Van den engel aan het voeteneinde zijn slechts de handen over. De voorste hand, met den duim naar buiten, is ongeschonden; de andere of linkerhand, met de vingers naar buiten, is bijna onkenbaar. Het laken-

einde achter het hoofd ontbreekt, dus ook elk overblijfsel van den engel, die daar heeft gestaan. Eenige fragmenten van die engelenbeelden, waaronder de linkerhand van den engel, die aan het hoofdeinde was geplaatst, werden door Kerkvoogden der Nederduitsch-Hervormde Gemeente in bruikleen afgestaan aan het Museum van Oudheden te Utrecht (Mr. S. Muller Fz. Catalogus No. 178.) Ook de figuren in de medaillons onder de kroonlijst, biddende engelen, bleven niet ongeschonden; het figuur links, op onze afbeelding rechts, leed zelfs veel. Achter de tombe is een vlak, ongeveer M. 0.40 breed, uit drie zerken bestaande. Of daarop beelden gestaan hebben, is niet te zeggen; geen spoor daarvan is aan te wijzen. Aan de beide einden van deze ruimte staan twee kleine pijlers; elk met een kapiteel, bestaand uit één figuur, dat het gelaat afwendt van het Heilig Graf. Zij zijn op de afbeelding niet zichtbaar. Ook deze hebben, wat de naar het Heilig Graf gekeerde zijde betreft, veel geleden; terwijl de afgewende aangezichten, voor zoover ze te zien zijn, ongeschonden bleven. Nog zal men wellicht vragen wat oorzaak is dat twee derden ontbreekt aan de binnenste pilaren. Hier onder moeten de engelenbeelden gestaan hebben.

Bezieet men het Heilig Graf in zijn geheel, dan meen ik een groot verschil op te merken tusschen het architectonisch gedeelte — voor zoover dit, zooals bij de pilaren, niet gebonden was aan den stijl van het koor — en het sculpturaal gedeelte.

Het eerste, met zijn vlak liggende kroonlijst en de zeer gestrekte korfboog boven het graf, heeft niets van den Gothieken stijl, herinnert veeleer aan de klassieke kunst, de renaissance, welke in de laatste jaren der 15^e eeuw in de Nederlanden begon gebruikt te worden.

De versieringen daarentegen: de pinakels en vensters, welke de ruimten vullen tusschen het bovengedeelte en de naaste kerkpilaren; de versieringen om de medaillons tusschen kroonlijst en korfboog; de vullingen der banden van den korfboog, bladornamenten, grootendeels om een doorlopenden stok; de twee nissen tusschen de drie medaillons aan de voorzijde der tombe; de figuren aan de kapiteelen, de bladversieringen onder de pinakels en de drie nissen met de wachters — draagt dit alles niet het karakter der laatste periode van den Gothieken stijl?

En daarentegen weêr de versiering van de kroonlijst — zeven groepen van twee naar elkander met het hoofd gewende, liggende engeltjes, waarvan vier stellen met lange krullen en lange kleeren, drie stellen met kort haar en grootendeels naakt, elk stel van het volgende gescheiden door een bolvormig bladornament.

Eindelijk het lijk zelf, waarvan de linkerhand de wonde van den kruisnagel, en het hoofd de doornenkroon draagt — het is niet mager, de borst en het gelaat zijn welgevuld; lange, krullende haren vallen tot op de schouders — uit welke kunstperiode mag dit dateeren?

Ziet men hier niet een werk uit de periode van overgang tusschen

den Gothieken stijl en de Renaissance? Een werk, gelijk men er aantreft op de schilderijen van Gossaert (1470—1541) en Memlinck (overl. 1494)? Een werk waar motieven der Renaissance zijn vereenigd met die van den ogivalen stijl? Uit Italië, over Frankrijk, door de Zuidelijke Nederlanden en de Rijnprovincie, kwam de Renaissance naar de Noordelijke Nederlanden eerst in de laatste jaren der vijftiende eeuw.

Aanteekeningen betreffende de stichting kunnen hier het gewenschte licht verschaffen. Jonkheer G. G. Calkoen te Utrecht heeft de rekeningen van de Domfabriek doorgewerkt, en dien arbeid geschonken aan de bibliotheek van het Gemeente-Archief. Uit die aanteekeningen meen ik te mogen opmaken, dat dit kunstwerk gesticht is door het Dombestuur, niet door particulieren of gilden. «Meijster in de loidse ten Dom», was *Jacob van den Borch*, die omstreeks 1475 is gestorven, daar hij in dat jaar werd opgevolgd door *Cornelis de Wael*, die in 1505 tot opvolger kreeg *Geryt Splinter*. Deze was vóór dien tijd reeds aan den Dom werkzaam als beeldhouwer.

Voor de geschiedenis van het Heilig Graf zijn de volgende aanteekeningen van gedane betalingen belangrijk:

Jan. 1501. *Gherit Splinterss* heeft *capitelen* gemaict boven daer 't heilige graft *staen sall*.

Mei 1501. *Gherit Splinterss* heeft ge(wrocht?) aen die *capitelen* aen dat graft ende aen dat werck daer men dat sacrament onder dragen sall.

6 Mei 1502. Item ick *Cornelis de Wael* heb verlacht (?) doir bevel des capittel doir handen heer *bernt mom*, domheer, ende bij heer *Gerloff van der donck* met meer heeren tot twee reijzen, daer ick den cost ende wijn affbetaelde om der kercken ere willen, 20 hertogh philippus gouden gulden, die men gaff meester *willem looman* van Ordingen «(Urdingen bij Keulen]» op dat werck dat hij maecken sall van coper *achter 't choir voir dat heijlige grafft*, na utwijsinge des patroons, daer hij aff hebben solde vant hondert 12 hertogh philippus gulden, hier geleverd ende dit geschiedde anno XVe ende twee den VI daechs in de meije.

December 1503. Item gegeven enen boede tot Collen (Keulen) enen brief te brengen aen *meijster willem* «(W. Looman), die de tralien maect ende sochte hem 4 dagen, eer men hem vynden mochte . . . . . 4 st.

Nu volgt uit de Buitengewone uitgaven:

1506. Item magister *Arnoldus*, lapicida, qui *ymagines circa sepulcrum domini retro choram cum ornatu et apparatu suis adoptavit* et juxta conventionem secum desuper habitam pro huius modi suo labori 29 fl. archiducis habere debuit, recepit ad usum suum proprium ab ecclesia seeven voet steeijns und ein quart voir den voet — 6 st. 1 wit, facit 2 gl. 5 st. 3 wit.

Sic deficient sibi pro complemento solutionis eorundem 29 fl. renensi auriorum archiducis. facit 43 fl. r. current. 1 st., quos solvi eidem, facit 43 gl. cur. 1 st.

Item dedi familiari domini decani *momme* (zie Mei 1502) pro vino bibito et propinato (?) in domo ipsius decani familiaribus *Hermanni Reynck*, civis et mercatoris coloniensis, de *opere metalico reposito retro chorum ante sepulcrum domini*, centum et triginta duos fl. aurios philippi archiducis et 20 st. Hollandiae, facientes in moneta nostra 207 gl. 10 st.

De gewone uitgaven melden op:

Febr. 1507. Item onnse heeren van den dom hebben ontfangen dat copperwerck (van) dat *getraly voir dat heylych graff*, dat mejster *Willem Loman* ghelevert heeft; dit weget 1200 ℥ ende 74 ℥, dat wāgelt (waaggeld?) is III st. 9 wit.

En de buitengewone uitgaven:

1507, 3e week van Maert: Item *Claes Egbertsz*, die beeldesnijder, heeft syne patroon (zie 6 Mei 1502) ghesnieden van die tralye voir dat heijlighe graff . . . . 8 st.

Item Alairdt van Lexwoude heeft ghelevert van sijne steen dat *basement voir dat heijlighe graff, daer die tralye op staet* ende hout 8 voet. Item noch 6 ℥ aen krammen aen dat heilighe graff.

Uit deze gegevens blijkt m. i., 1°. dat het Heilig Graf, de tombe, in Januari 1501 nog niet geplaatst was, en er nog gewerkt werd aan de kapiteelen der pilaren, waartusschen zij geplaatst zou worden; 2°. dat *Gerrit Splinter* die kapiteelen heeft gemaakt; 3°. dat de beeldhouwer *Claes Egbertsz*. het patroon heeft gemaakt voor de tralie, welke gemaakt werd door *Willem Loman* te Urdingen, en geleverd in Februari 1607, waarna ook *Claes Egbertsz*. betaald werd; 4°. dat de beeldhouwer *Arnold* in 1506 de beelden om het graf — de Engelen? — heeft gemaakt; 5°. dat het werk is begonnen omstreeks 1501 en, met de plaatsing van het koperen hek, is voltooid in Maart 1507.

Aandacht verdient dat dit hek nog besteld werd te Keulen, en in 1517 het hek voor de reliqui van St. Maarten te Mechelen (Mr. S. Muller Fz. in Obreen's Archief IV p. 246). De invloed van de Zuid-Nederlandsche kunstenaars overwon den invloed der kunstenaars uit Keulen.

Ter volledigheid zij nog medegedeeld, dat vóór het tegenwoordige Heilige Graf een dergelijk van hout waarschijnlijk op dezelfde plaats heeft gestaan, en sedert werd verplaatst «bij den toren.» In 1509 werden er voor dat graf «luchten» beslagen met blik; in Februari 1513 en Februari 1517 werd het gerepareerd door den beeldhouwer *Jan van Scayck*, en het wordt in de rekeningen van 1551 en 1566 nog vermeld. Vermoedelijk is het daarna bezweken door ouderdom of vernietigd door de beeldenstormers.

En nu het kunstwerk zelf. Terecht roemt Mr. S. Muller Fz. in

zijn *Gids door het Stedelijk Museum van Oudheden*, 1892, p. 56 «den «rijkdom van edele vormen en sierlijke details, die dit werk stempelen «tot het meesterwerk van deze periode in ons land.»

Ongelooflijk is de sierlijke bewerking en de rijke fantasie. De 14 engeltjes in de kroonlijst zijn een wonder van vernuft. Allen hebben min of meer dezelfde houding, en toch, ook ondanks de geringe ruimte, verschillen allen van elkaar. Men zie de hoofden, de handen, de overige lichaamsdeelen, de kleederen, — alles goed geproportioneerd, levendig weêrgegeven, vol uitdrukking en smaak. Alle bladornamenten zijn verschillend bewerkt, ragfijn en sierlijk. De medaillons met de half geknieelde, de handen ten gebed samengevoegde handen der engelen zijn waar en fraai. De vier figuren op de kapiteelen hebben de houding die men dikwerf aantreft in de laat-Gothieke werken: zij steken zóó ver boven den pijler uit, dat zij op dezen slechts rusten met hun achteruitgestoken voeten, het eene been geknield ter aarde, het andere been half opgericht, wijd uitstaande van het eerste. Maar men zie de ernstige gelaatsuitdrukking dezer bejaarde mannen; men merke op hoe ieder een andere houding is gegeven, terwijl allen hetzelfde doen, hoeveel verschil er is in hun hoofddekkel, hoe heerlijk de gezichten, de handen zijn bewerkt — en men zal den meester prijzen, die ze heeft gemaakt. De drie wachters aan de voorzijde der tombe zijn erg gehavend, zoodat het oorspronkelijk werk althans bij twee moeielijk te herkennen is. Zij zijn slapende voorgesteld, één leunend op een arm, één voorovergebogen, één rechtop gezeten. De soldaten in de buitenste nissen dragen knie- en borstplaten, en hebben zwaarden; de soldaat in de middennis heeft boog en pijlbundel, draagt een gevlochten maliënhemd en een metalen borstharnas. Waren zij niet zóó erg geschonden, dan zou aan hen zeker meer te roemen vallen dan nu, afgaande op hetgeen gespaard bleef, mogelijk is. Ook de engelen aan hoofd- en voeteneinde waren stellig fraai: zij droegen een geplooid gewaad en een mantel, boven den elleboog een rijk versierden band, lange lokken. Meer is er, helaas, uit de fragmenten niet op te maken. De versieringen zijn smaakvol aangebracht. Van overlading geen spraak. Alles deftig, ernstig, in harmonie met de hoofdgedachte: het graf, waarin de Zaligmaker rust, van wien Evangelisten getuigen, en naar wiens opstanding de engelen uitzien.

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

Lucas van Leyden.

Der deutsche Kunstbesitz ist in diesem Jahre durch zwei Gemälde des LUCAS VAN LEYDEN bereichert worden.

Das eine Bild war bekannt durch eine Notiz in den letzten Auflagen des Burckhardt'schen «Cicerone», doch hatten es sehr wenige gesehen. Dargestellt ist in ziemlich wirrer Komposition das Volk der Juden in waldiger Gebirgslandschaft an dem Quell, den Moses mit seinem Stabe erschlossen hat. Das auf Leinwand, mit Wasserfarben gemalte, sehr grosse Bild (1,85 × 2,65 M.) hing ehemals, unter der Bezeichnung «ferraresische Schule» im Palazzo Borghese zu Rom, wurde von L. Scheibler als ein Werk des Lucas erkannt, kam dann durch Erbschaft in den Besitz eines Verwandten der Borghese, war viele Jahre so gut wie verschollen und ist zu Anfang dieses Jahres durch den Münchener Hofantiquar J. Böhler an das Germanische Museum zu Nürnberg verkauft worden. Die Erhaltung ist vergleichsweise gut, wiewohl das Gemälde von den Schäden nicht frei ist, an denen fast alle Leinwandbilder der 15 und 16 Jahrhunderts kranken. Die sorgfältige Reinigung durch Professor Hauser in München hat den Eindruck nicht wesentlich geändert. Geblieben ist die fleckige Unruhe der koloristischen Wirkung. Das Werk ist mit dem «L» signiert und «1527» datiert, gehört also der späteren Zeit des Meisters an. Die Formensprache ist recht manieriert. Neben dem Petersburger Hauptbilde, das an Farben- und Helldunkelwirkung überlegen ist, gehört diese Moses-Darstellung nach Umfang und Figurenreichtum zu den bedeutendsten Werken, die uns von Lucas erhalten sind. Die Einverleibung des historisch gewiss sehr wichtigen Monumentes in eine öffentliche Sammlung wird mit Freude begrüsst werden.

Weit weniger important, doch ebenfalls sicher eine eigenhändige Arbeit der holländischen Meisters, überdies vollkommen erhalten und gänzlich unbekannt bisher, ist das Portrait, das ein Berliner Privatsammler im Februar dieses Jahres aus süddeutschem Kunsthandel erwarb. Dieses Brustbild eines bartlosen Mannes in mittleren Jahren ist sehr fein und einheitlich im Ton, von einer Helldunkelwirkung, die fast an Schöpfungen des 17. Jahrhunderts erinnert, sehr interessant in der Haltung und im Ausdruck. Die kleine Eichentafel (etwa 20 × 18 cm.) ist rechts oben mit dem «L» und der Zahl 1517 bezeichnet.

19. VIII. oo.

FRIEDLÄNDER.

Tentoonstellingen.

Geschiedkundige Tentoonstelling van het Nederlandsche Zeewezen te 's Gravenhage, Juli—September 1900.

Het was een gelukkige gedachte van den heer D. F. Scheurleer om door het organiseeren van eene tentoonstelling speciaal aan het Nederlandsche Zeewezen gewijd, «een beeld te geven van de schoonste bladzijden onzer geschiedenis en hulde te bewijzen aan onze groote voorouders, waarvan zoo velen hun leven aan het vaderland ten offer brachten.»

Al ontveinsde de ontwerper zich zelf niet de onmogelijkheid om van alle naar voren tredende personen en van alle gewichtige gebeurtenissen op dit gebied een cenigszins volledig beeld te geven, toch mocht hij hopen, dat als zijn plan steun vond, er nog voldoende materieel te vinden zoude zijn, om een belangrijk geheel bijeen te brengen.

Wij mogen direkt hieraan toevoegen, dat dank zij de ijverige bemoeiingen der commissie en de bijna algemeene medewerking door haar ondervonden, de tentoonstelling uitstekend geslaagd genoemd mag worden.

Rijks- en gemeentebesturen, oudheidkundige vereenigingen en particulieren toonden zich tot inzending bereid, zoodat de catalogus ruim 300 inzenders kan vermelden, waaronder 24 uit het buitenland.

Een niet gering deel van het succes mag hierbij ongetwijfeld toegeschreven worden aan H. M. de Koningin, die door hare ondubbelzinnige blijken van belangstelling eene niet genoeg te waardeeren aansporing gaf voor anders niet zoo spoedig tot inzending geneigde instellingen. De inzendingen van verschillende Rijksverzamelingen en archieven toonen een keerpunt in de officieele gedachtengang, dat wij ten zeerste mogen toejuichen.

Reeds werd het ijs gebroken door de inzendingen op de Rembrandt-tentoonstelling, en op de Oranje Nassau-Tentoonstelling, doch voor eene algemeene medewerking als hier zoude men moeten teruggaan tot de tentoonstellingen van Delft en Amsterdam.

Het belang van deze nieuwe richting, voornamelijk voor speciale tentoonstellingen, is duidelijk. De Rijksverzamelingen bezitten niet slechts vele der belangrijkste zaken, zonder welke dergelijke tentoonstellingen te onvolledig zouden zijn, doch tevens bevatten zij tal van voorwerpen van minder overwegend belang, die daar niet tot hun recht kunnen komen, doch juist voor speciale tentoonstellingen eene belangrijke aanvulling leveren tot afronding van het geheel. Een tweede vraag is of

bij dergelijke inzendingen geen grenzen te stellen zijn. Niet slechts de grootte of de gebrekkige toestand der voorwerpen kan de inzending onraadzaam maken, zooals bij den spiegel van de Royal Charles uit het Nederl. Museum, maar ook daar, waar de wetenschappelijke waarde van een voorwerp tot voorzichtigheid maant en dit voor de tentoonstelling niet al te onmisbaar is, kan onthouding plicht zijn. Waar wij b. v. in een der vitrines een orgineel latijnsch charter met zegel vinden van 1298, daar mogen wij aannemen dat deze tentoonstelling toch zeker voor de bestudeering hiervan ter plaatse de minst geschikte gelegenheid biedt, zoodat het belang der inzending niet opweegt tegen het altijd hieraan verbonden gevaar voor beschadiging of verlies.

De tentoonstelling is, volgens de zalen, in verschillende groepen verdeeld. De groote zaal is gewijd aan afbeeldingen van zeehelden en krijgsbedrijven ter zee, waarvan men overgaat tot een kleinere zaal of corridor gewijd aan de Oost- en West-Indische Compagnieën, de ontdekkingsreizen en de algemeene ontwikkeling van het handelsverkeer ter zee. Na een klein vertrek geheel gewijd aan de Ruyter sluit de tentoonstelling met twee ineenloopende zalen met herinneringen aan andere vlootvoogden, scheepsmodellen, afbeeldingen van schepen, enz.

In de eerste zaal vindt men in vier lange rijen prenten een zeer volledig chronologisch overzicht van het krijgswezen ter zee, waarbij van zelf aansluiten de schilderijen aan de wanden. De zaal is verder versierd met enkele schildjes en aardig gedecoreerd met nationaliteitsvlaggen en seinvlaggen der marine.

Bij de prenten zijn zooveel mogelijk de beste volledige staten gekozen, daar die voor de letter terecht voor dit doel minder geschikt geoordeeld werden. Het zijn bijna zonder uitzondering mooie exemplaren. waartoe reeds het feit, dat het leeuwenandeel stamt uit de bekende collectie van den onder-voorzitter Mr. S. van Gijn, allen waarborg geeft.

Honderden prenten zijn geëxposeerd, terwijl nog een groot aantal in portefeuille schijnt te rusten.

Tot de uiterst zeldzame prenten behoort het portret van Willem Bastiaenszoon Schepers, admiraal en reeder en burgemeester van Rotterdam, door Romeyn de Hooghe. Waarschijnlijk zijn de 1 of 2 bekende exemplaren zonder onderschrift slechts proeven van een afgekeurd portret. De scheeve plaatsing van het hoofd doet de prent dan ook als mislukt beschouwen. Dit zeldzaam exemplaar, belangrijk voor de studie van het werk van R. de Hooghe, werd ingezonden door de Teylerstichting te Haarlem.

Verder wijs ik op de prent van den slag bij Bantam, welke zeer zeldzaam met volledige tekst wordt gevonden (No. 132), de komst van Paltsgraaf Frederik V. te Vlissingen, vooral belangrijk voor de

scheepstypen (No. 1819) en de portretten van: A. Banckers door Udemans (No. 892), van Jhr. P. v. d. Does door J. de Gheyn (geteekend) (No. 1013), van J. Evertsen met vers van P. J. Vos (No. 1038), van A. D. v. d. Gon (No. 1077) (teekening in kleuren), van Chr. Middaghten door A. v. Buyten (No. 1225), van Olivier van Noord door C. de Pas (No. 1262) en van C. Speelman (No. 1401).

Tusschen de prenten vindt men enkele handschriften van vlootvoogden, ingezonden door het Rijksarchief, zooals den belangrijken brief van M. Az. de Ruyter, over den tocht naar Sheerness, uit de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam of uit particuliere verzamelingen, doch voor het meerendeel nog de sporen dragend van de herkomst uit den brand van het ministerie van marine en de onverdedigbare wijze, waarop toen met de archieven is omgesprongen. Onder de teekeningen valt speciaal te vermelden de hoogst belangrijke inzending schetsen van Van de Velde uit het museum Boymans. Een der teekeningen draagt eene eigenhandige aantekening van den hertog van York (No. 550). Enkele gedrukte stukken geven eenige afwisseling. Hieronder begrafenisbriefjes, vliegende blaadjes, lijsten van verliezen enz. Typisch is hierbij een protest tegen het bezigen van met glas, peper en porcelein gevulde kogels door de Engelschen in 1781, (No. 771), dat aantoont hoe weinig ook toen reeds de Engelschen zich aan de beschaafde oorlogsgebruiken stoorden.

De verovering van de ingevroren vloot aan den Helder in 1795 vormt het droevig slot van de overigens roemrijke serie.

Onder de schilderijen zijn er natuurlijk van groote en kleine kunstwaarde; als typisch noem ik No. 857, gezicht op Zierikzee, belangrijk om de afgebeelde schepen, en het vertrek van Houtman, in het midden van den zijwand, waarbij O. I. vaarders met twee groote en twee kleine masten. Onder de goede schilderijen o. a. de groote tafereelen van zeeslagen door W. van de Velde, afkomstig van den admiraal C. Tromp (No. 280 en 367), meer geacheveerd, doch minder artistiek dan de schetsen uit Boymans, goede stukken van W. v. d. Velde Jr. (No. 474 en 475), van Vroom, Willaerts, de Vlieger enz.

Eene eigenaardigheid van het door de vorstin van Wied ingezonden schilderij van het verbranden van de Engelsche vloot bij Rochester, (No. 504), is dat dit stuk indertijd deel uitmaakte van de collectie van den hertog van Wellington en door dezen geschonken werd aan koning Willem I.

In den corridor vindt men aan de wanden en in de vitrines eenige zeldzame kaarten van ontdekkingsreizen, verschillende stukken betrekking hebbende op de beide compagnieën, waarbij de origineele octrooien, zeldzame reisboekjes, een journaal van Van Neck en een exemplaar van de bekende reproductie van het journaal van Tasman,

een brief van J. Pz. Koen met het «disspereert niet», en Japansche passen van 1609. Het portret van Wselinx, den stichter van de W. I. C. prijkt te midden der herinneringen aan zijne stichting, doch bij de V. O. C. zoekt men vergeefs eenige herinnering aan Oldenbarneveldt. Dit en het ontbreken van andere hier verwachte stukken, zooals de copie door de Baen naar het te Dordrecht in 1672 vernielde schilderij ter verheerlijking van C. de Witt, de prenten van Post over het afhaken van de zeepost te Hellevoetsluis e. a. zijn kleine fouten, die wij niet mogen voorbijgaan, doch ook gaarne vergeven aan de commissie bij het vele goede dat door haar werd bijeengebracht.

Herinneringen uit het begin van het zeewezen zijn natuurlijk schaarsch, slechts enkele kronieken en oude charters. Wel wat ver gedreven is het zeker om hierbij tevens te voegen exemplaren van Tacitus Jaarboeken, Einhardi opera en het Charterboek van Van Mieris, omdat hierin ook over het oudste zeewezen eenige belangrijke gegevens voorkomen, en, zeker als groote zeldzaamheid!, twee prentbriefkaarten naar glazen in de kerk te Gouda met voorstellingen van de inname van Damiate en het ontzet van Leiden.

Onder de vele zeldzame boeken en handschriften wijs ik slechts op No. 2025: Nieuwe beschrijvinghe ende Caertboeck van de Middellandsche Zee, door Willem Barentzen 1595.

De eerezaal voor Michiel Adriaenzoon de Ruyter prijkt met verschillende portretten van den admiraal, zijne vrouw en zijn zoon Engel de Ruyter, waaronder zeer goede stukken door F. Bol en Berckmans, eene volledige serie van de bij zijn leven verschenen standaardportretten en verschillende voorwerpen tot den zeeheld in betrekking staande, adelsdiploma's, orde- en onderscheidingsteekenen, de bekende gouden beker, tot begrafenisbriefjes en afbeeldingen van het doodshoofd toe. Hierbij ook een paar door de Ruyter gebruikte bordjes, een stoeltje enz., waarvan ik mij tevergeefs het belang voor deze tentoonstelling afvraag, evenals bij het likeurstelletje en de snuifdoos van G. Doedes. De tentoonstelling staat te hoog voor dergelijke onbelangrijke relikjes.

In de eerste der beide ineenlopende groote zalen vindt men eene fraaie collectie penningen, grootendeels uit het koninklijk penningkabinet, eenige gouden eereteekens, een schenkan en schotel van C. Tromp — een zeer fraai stuk drijfwerk uit het Nederl. museum — verschillende Zoutman-linten en pullen en andere herinneringen aan bekende personen. Vrij vreemd hierbij staat het zoogenaamde slagzwaard van Bossu en een zilveren schotel, die wordt beschreven als van de zilveren vloot, doch die waarschijnlijk uit heel wat later tijd stamt, (No. 2234).

Aan den wand weder tal van portretten, waarbij de vrouw van

W. v. d. Zaen de eer van het schoone geslacht ophoudt. Zeer goed zijn de portretten van L. Reael door Th. de Keyser, van C. Tromp (No. 1471), E. Mz. Cortenaer door B. v. d. Helst en J. van Wassenaer door G. Honthorst.

Wegens de kunstwaarde valt behalve op de reeds vermelde kan en den schotel van Tromp o. a. te wijzen op een sierlijk zilveren scheepsmodelletje uit de 17^e eeuw, ingezonden door het Nederlandsch Museum (No. 2258), een goeden waarschijnlijk Spaanschen beker met ivoorsnijwerk (No. 1625), twee gegraveerde zilveren bekers (Nos. 1377 en 1383), den bekenden keten van Bossu (No. 951) enz. Vermelden wij nog een paar vitrines met oude scheepinstrumenten en eene met Delftsch aardewerk en Fransch en Loosdrechtsch porcelein met portretten van vlootvoogden of afbeeldingen van schepen.

Ten slotte het niet het minst aantrekkelijk gedeelte van de tentoonstelling, de zaal met scheepsmodellen. De commissie heeft ook hier eene vrij aardige collectie weten bijeen te brengen, waaronder zeer goede modellen, maar toch blijft het te betreuren dat het rijke Maritiem museum te Rotterdam zich van inzending heeft onthouden.

Het sierlijkste model is ongetwijfeld het door Zierikzee ingezonden oorlogschip uit 1627 (No. 1766) en het best onderhouden de Dordtsche inzending van het museum en van de H.H. Staring en van Gijn (No. 1773, 1778, 1783, 1785), welke scheepjes keurig onderhouden zijn door den concierge van Oud-Dordrecht. Deze inzending steekt gunstig af bij den ontredderden staat, waarin b. v. de modellen Nos. 1765 en 1774 verkeerden. Zelfs het Rijksmuseum kan blijkens den toestand van model No. 1788 hieraan een voorbeeld nemen. Onder de goede modellen vallen nog te vermelden de hangscheepjes No. 1771, van 1667, uit de kerk te Alkmaar en No. 1800, koningsjacht, verder Nos. 1780, 1790 en 1889, en het typische model van een krabbelaar of havendieper uit het stadhuis te Veere. Bij de modellen sluiten van zelf aan de afbeeldingen van schepen, waaronder eene interessante serie reproducties naar prenten van c. 1470, eene zeldzame serie van 10 prenten door Frans Huys naar Brueghel 1564, vier copieën naar penteekeningen uit een Dordtsch keurboek van 1564 en eene zeer fraaie serie teekeningen van W. van de Velde uit het museum Boymans.

In deze zaal vindt men ook eenige prenten enz. betrekking hebbende op het scheepsleven en den scheepsbouw, waaronder eene afbeelding van het kielhalen (No. 2124) en van eene vloot van 92 schepen, gebouwd door Jan Molenaar te Edam (1682), waarbij in den rechterhoek van het schilderij de bouwmeester en zijn familie vol trots neerziende op de bewijzen van zijn werkzaamheid (No. 1852). In deze afdeeling zijn ook eenige afbeeldingen en modellen van jaagschuitjes, die wel niet direct tot het zeewezen behooren, doch een aardige afwisseling vormen, en eene serie voorwerpen betrekking hebbende op de haringvangst en de

walvischvangst, waarbij de complete serie Delftsche walvischbordjes.

Onder de merkwaardige afbeeldingen valt nog te wijzen op twee prenten in de eerste zaal met afbeelding van het Rotterdamsche wonder-schip van 1653, dat 10 mijl zoude loopen, dwars door andere schepen en walvissen, doch bij de proefneming eene mislukking bleek (No. 1831 en 1832).

Ten slotte eene rijke serie zeemansliederenboekjes en scheeps-medicijnboekjes, de eerste grootendeels uit de collectie van den heer D. F. Scheurleer, en eene vitrine gewijd aan Tromp. De poging om deze laatste serie vollediger te maken stuitte af op het gebrek aan medewerking van de zijde van den bekenden bezitter der Trompreliquien

De verzameling is met smaak geordend en levert een hoogst belangrijk en aantrekkelijk geheel. De bestudeering wordt zeer vergemakkelijkt door den keurig uitgevoerden en degelijk saangestelden catalogus van de hand van den heer Scheurleer, waarbij de prenten beschreven zijn door Mr. S. van Gijn, met verwijzing naar de catalogi van Muller, enz. Een vervolg op den catalogus wordt toegezegd.

Gaarne raden wij allen, die hiertoe nog voor de sluiting de gelegenheid kunnen vinden een bezoek aan. Er is veel belangrijks bijeen gebracht, waaronder ook verschillende schilderijen en voorwerpen, die ook buiten het verband met het zeewezen, eene nauwkeurige bezichtiging verdienen. Het geheel is zoodanig geplaatst dat alle inzendingen, behalve enkele schilderijen in de corridors, gemakkelijk te overzien zijn en levert een uitstekend en volledig overzicht van Neerland's roemrijke daden ter zee.

J. C. OVERVOORDE.

DORDRECHT, Augustus 1900.

Tentoonstelling van Antieke Goud- en Zilversmidswerken te Leeuwarden.

Het Friesch Genootschap en de Vereeniging tot bevordering van vreemdelingenverkeer te Leeuwarden, hebben een tentoonstelling van antieke Goud- Zilversmidswerken georganiseerd.

De Vereeniging heeft hier het Genootschap gesteund in een nuttig werk, waarvan de uitwerking vermoedelijk meer de Friesche bevolking en den Leeuwarders in 't bijzonder ten goede zal komen dan den vreemdelingen. Wij voor ons althans, wenschen de tentoonstelling uit dat oogpunt te beschouwen en juichen het toe, dat er in eene provincie, waar het zilversmidsvak van ouds gebloeid heeft, aan patroon en werkman een gelegenheid gegeven wordt, frissche indrukken op te doen.

De catalogus ligt voor ons, waarvan de indeeling een behoorlijk

beeld geeft van de gedachte van den samensteller. Hij laat ons zien wat het atelier van den zilversmid produceerde, welke menschen er terecht konden en aan welke behoeften er voldaan werd. En zoo als de catalogus is ingericht, vertoont zich ook het tentoongestelde: artikel bij artikel.

Laten wij minder als kunsthistorici, dan wel als liefhebbers van mooie zaken de vitrines doorkijken.

Allereerst de Germaansche sieraden uit de Friesche terpen. Beschamend prachtig zijn die barbaarsche kleinodiën en ofschoon wij den beschaafden twintigste-eeuwer niet zooveel fijnheid van smaak toekennen als den ouden Byzantijn, willen wij toch hopen dat hij niet minder dan deze door het onberispelijk gave van deze zoo eenvoudige en toch effectvolle versiering zal getroffen worden en zouden wij haast wenschen dat het «Hunnische» bijou weer eens mode werd. Hier ziet men, als nergens ander, wat filigraan werk kan geven, hier kan men zich met een beetje verbeelding een voorstelling maken van de uitwerking van gecloisonneerde doorschijnende glas-substantie op zuiver goud, liefst in de eenvoudigste teekening.

Deze zeer oude voorwerpen staan, jammer genoeg, wat apart op de tentoonstelling; men moet heel wat eeuwen overspringen om wéér den zilversmid aan het werk te zien.

Dan vindt men uit de 14e eeuw een breeden amuletring die zijn sierlijkheid aan de mooi gevormde letters van het inschrift «Melchior, Balthazar, Gaspar» heeft te danken (No. 440) en een zilver vergulden mantelhaak, gegoten, met figurale versiering in banderollen, groot en zuiver van opvatting (No. 441). En naast deze twee lijfsieraden de drinkhoorns uit Stavoren (No. 46) van 1397, vervaardigd voor de broeders van het Sint Antonies Gild. Zoo als het behoort, treft hier allereerst de sierlijke vorm van den hoorn, de zilveren monteering dient eenvoudig om het drinken er uit gemakkelijk te maken en om het voorwerp tot eigendom van het gild te kunnen stempelen, door er een toepasselijke voorstelling op aan te brengen. Hierdoor werd een éénheid tusschen zilveren montuur en hoorn verkregen, die later te weinig aangetroffen wordt.

De drinkhoorn van het St. Anna- of Rijnschippers Gild te Kampen (No. 47) bewijst op een andere manier den goeden smaak van den monteur. De hoorn is veel ouder dan het zilverwerk. De hoorn zou ik, wegens den stijl van den monsterkop waarin de punt uitloopt, niet later dan de veertiende eeuw willen stellen. misschien iets vroeger, de zilveren montuur is uit het begin der 16^e eeuw; de zilversmid heeft echter het oude werk dat aan zijne handen werd toevertrouwd volkomen begrepen. Het korte gedrongene, de breede afplatingen liet hij uitkomen door de ribben met zilveren banden te accentueeren en ofschoon wij den monsterkop als een fraai stuk beeldhouwwerk gaarne naakt zouden zien, moet toch de zware zilveren muilbanding echt passend genoemd

worden; deze versiering bewijst althans dat de werkman wist wat hij deed, dat hij het oude produkt bewonderde.

Een goeden indruk, juist weer wegens den eenvoud van versiering en de kranigheid van vormen, maken sommige drinkkroezen. Het meest trof ons de kroes met omschrift: «Maria Amam Pier bosu(m) en Bauck Winia Anno XVc ende V« (No. 74). De breed uitloopende monding is hier in prachtige verhouding tot de hoogte en het sober aangebracht ornamentwerk is juist genoeg om het gaaf geklopte metaal te releveeren.

Er zijn meer voorbeelden van zulk graveerwerk, wij herinneren aan de koffiekkan en de roomkom onder Nos. 171 en 205, bij het zien waarvan wij ons afgevraagd hebben, waarom men deze wijze van versiering heelemaal niet meer in praktijk brengt. Den werkman die een goed geklopt glad stuk werk kan maken, komt, dunkt ons, evenveel voldoening van zijn arbeid toe, wanneer hij maar leven in zijn vormen heeft weten te brengen, als aan den drijver van min of meer gecompliceerde ornamenten, en hij kan er dan ook niets op tegen hebben dat eenige gravure zich over het zilver komt bewegen.

Inderdaad de latere eeuwen hebben wel eens misbruik gemaakt van het gedreven ornament en bij menig voorwerp wordt men kriebelig gestemd door die opeengedrongen blaadjes en krulletjes, soms nog tegen een gegranuleerden achtergrond. De besten, de Lely's o. a. doen natuurlijk wat zij willen en kunnen ook in dit genre ons boeien, maar toch zonden wij met het stellen van hun werk als voorbeeld voor den modernen zilversmid voorzichtig willen zijn.

Op een gedreven schotel wenschen wij in het bijzonder de aandacht te vestigen, echt Friesch werk, met het merk van Bolsward, vermoedelijk door den drijver Baart, uit het derde kwartaal van de 17e eeuw (No. 70). Het ronde middenstuk met twee engeltjes laten wij daar, maar de rand met acht gewelfde vakken, ieder versierd met één bloem, is een voorbeeld van gevoelig drijfwerk. Een tulp deed ons denken aan het prachstuk van Lutma, den tulpenbeker in de verzameling Six te Amsterdam. Een fraaier, of zelfs een even fraai voorbeeld van bloemornament, waar o. a. de Augsburgsche artiesten zich zoo aan te buiten gingen, is ons niet bekend.

Op deze tentoonstelling mochten natuurlijk de schatten van het Popta-Gasthuis te Marsum niet ontbreken, het Friesch museum, dat ze in bruikleen heeft, stond ze af.

De tentoonstelling, met het bovenlicht, laat weinig te wenschen over en toen wij die stukken wederom voor ons zagen, waren wij op nieuw getroffen door een zeker decoratief effect. De beide schotels en de schenkkan, als getuigen van den lust in weelde onzer voorvaderen, zijn met de zoogen. schotel en kan van Tromp in het Nederlandsch Museum te Amsterdam, de meest portante stukken in ons land. Dit op den voorgrond gezet, zal het ons vergund zijn kritiek op de kunstwaarde

uit te oefenen. De kan is ontegenzegglijk het gevoeligst gedreven; de vorm laat in sierlijkheid niets te wenschen over en wordt in de groote lijnen niet gestoord door te veel sprekend relief. Bij den schotel is dit niet geheel het geval, sommige figuren zijn er zeer kantig ingezet en wanneer wij bij voorbeeld een der voorstellingen op het bekken «Argus door Mercurius gedood,» gaan vergelijken met het origineele model waarvan wij in het Nederlandsch Museum een afgietsel in lood bezitten en het welk aan Paulus van Vianen wordt toegeschreven, dan zien wij dat de drijver van de Popta-schotel niet alleen de elegante, slanke figuren van zijn model niet heeft weten weer te geven, maar ook het wijkende fijne relief van de verschillende plannen niet heeft begrepen. Aanspraken om naast de Vianens genoemd te worden kan deze artiest niet maken.

Een zeer gelukkig denkbeeld was het om ook eene kleine verzameling penningen te laten zien vanaf de 2^e helft der 15^e eeuw tot op heden. Wij zeggen eene kleine verzameling en waardeeren dit, ja uit de verzameling hadden nog wel wat stukken gemist kunnen worden om nog te keuriger te zijn. Verschillende onzer 17^e eeuwse penningen houden het naast de mooie medailles uit de 16^e eeuw, naast de medaille van Erasmus door Janus Secundus, naast de gedenkpenning op Maarten Luther, goed uit; wij wijzen o. a. op de mooie huwelijkspenning (No. 538) waar de twee figuurtjes zoo flink, zoo groot op staan. Een vergelijking dan met zelfs het allerbeste hier aanwezige Fransche produkt, valt zeer ten nadeele van het laatste uit. Er is hier altijd iets kleins, iets prenterigs in, dat onvermijdelijk wordt zoolang men tot de verklein-machine zijn toevlucht blijft nemen. Men krijgt niet meer te zien wat de artist gemaakt heeft, maar een ontzield mechanisch produkt. Uit dit oogpunt vooral vinden wij het gelukkig dat wij hier ook wat buitenlandsch modern werk te zien krijgen.

A. PRT.

Korte Mededeelingen.

Uit een wetenschappelijk oogpunt dient gerectificeerd te worden dat het fruitstuk van *Willem van Aelst*, vermeld op blz. 13 van den vorigen jaargang, na restauratie is gebleken te zijn een werk van *Alexander Cosemans*. De fond was donker overgesausd en de handteekening en het jaartal 1657 waren allerbedriegelijkst nagemaakt.

Dit verklaart het voor *van Aelst* zoo buitengewoon warme coloriet en de minder gepolijste afwerking. De overige stukken die ik van dezen meester zag o. a. op den zolder van 't stadhuis te 's Hertogenbosch waren veel minder van qualiteit.

C. H. C. FLUGI VAN ASPERMONT.

In de Augustijnenkerk te Dordrecht is eene muurschildering ontdekt uit de eerste helft der 17^e eeuw. Tusschen de ramen aan de zijde van de preekstoel vond men een tweetal encadrementen van een tekst verbonden door een eenvoudige decoratieve rand in rood en zwart. Van dergelijke cartouches, welke men nog in enkele protestantsche kerken aantreft, werden vroeger zeer fraaie exemplaren in de Groote of St. Laurenskerk te Rotterdam ontdekt, die echter aldaar zijn overgewit en voor goed vernield. Te Dordrecht heeft de Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen zich tot H.H. Kerkvoogden gewend tot behoud der ontdekte muurschilderingen.

J. C. OVERVOORDE.

Bij het koninklijk besluit, houdende handhaving van dat van Gedeputeerde Staten van Zeeland, waarbij de goedkeuring is onthouden aan het besluit van Veere tot verkoop van den Campveerschen toren wordt o. m. overwogen:

dat de Campveersche toren een, van de laatste helft der 14^e eeuw dagteekenend uit berg- en baksteen machtig opgetrokken bouwwerk is, dat, schilderachtig gelegen aan den ingang van de haven, waaraan Veere eenmaal zijn opkomst had te danken, voor de geschiedenis dezer stad een zoo kenmerkende beteekenis heeft, dat haar wapenschild sinds eeuwen eene afbeelding bevat juist van dezen toren, met het oudtijds ook aan den noordelijken oever van den haveningang gelegen bolwerk van gelijken vorm;

dat de Campveersche toren alzo mag gerekend worden te behooren tot onze oude historische monumenten, wier instandhouding en zoo noodig oordeelkundige herstelling in het welbegrepen volksbelang van overheidswege behoort te worden bevorderd;

dat trouwens het historisch-monumentaal karakter van den Campveerschen toren ook door den gemeenteraad van Veere volkomen is erkend, waar deze in zijn tot ons gericht appellatoir adres met even zoovele woorden te kennen geeft, dat «het verdwijnen van het zoo

merkwaardige verdedigingswerk van den zetel van het Markiezaat van Veere en Vlissingen zeer te betreuren en een groot verlies voor de gemeente zou zijn«;

dat, waar door den gemeenteraad, ter verdediging van het door hem genomen besluit tot verkoop van den Campveerschen toren, in zijn adres mede een beroep wordt gedaan op den ongunstigen toestand der gemeentefinanciën, welke geheel onvoldoende zouden zijn om het gebouw naar den eisch in stand te houden, uit een deskundig onderzoek is gebleken, dat de meest dringend gevorderde kosten tot instandhouding van den toren gevoegelijk over een tijdvak van meerdere jaren zullen kunnen verdeeld worden, en dat daarna de kosten van gewoon onderhoud slechts een luttel uitgaaf per jaar zullen vorderen;

dat bovendien — al mogen, tot een volledig en oordeelkundig herstel van den Campveerschen toren in zijn voormaligen toestand, ook veel grootere uitgaven worden gevorderd — de ongunstige staat, waarin de geldmiddelen der gemeente Veere zich bevinden, voor den gemeenteraad toch nog allerminst afdoenden grond kan opleveren tot verkoop van den toren, zoolang aan het gemeentebestuur uit geen enkele vruchteloos door hem aangewende poging is gebleken, dat, ter tegemoetkoming in de kosten van bovenbedoeld herstel, geen geldelijke bijdrage, hetzij van het rijk, hetzij van de provincie, hetzij van particulieren voor de gemeente is te verwachten.

Betreffende het restaureeren van den Domtoren, vreezen B. en W. van Utrecht dat het overleg met den minister van binnenlandsche zaken nog niet zal leiden tot het uittrekken over 1901 van een bijdrage als subsidie van het Rijk. De directeur der gemeentewerken dringt er echter op aan, om met het herstellen van de lantaarns een aanvang te maken, en derhalve zijn daarvoor f 10.000 op de begrooting uitgetrokken.

N. R. C.

Het Bouwkundig Weekblad van 4 Augustus 11. No. 31 bevat een uitvoerig artikel van A. J. Reyers voor de restauratie van het raadhuis te Kampen.

Te Roermond bestaat bij de Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente het plan tot restauratie van de oude kloosterkerk der Minnebroeders, gesticht in 1307.

V R A G E N.

In het museum van Rouen komt onder No. 141 voor een kerkinterieur van A. Cuyp. Enkele détails herinneren aan de Groote of Onze Lieve Vrouwenkerk te Dordrecht, doch andere gedeelten wijken te zeer af van de mij bekende gegevens om het kerkinterieur als Dortsch te definieeren.

Kan iemand mij zekerheid geven welke kerk hier bedoeld is? Een interieur van de Groote Kerk te Dordt door Cuyp vindt men o.a. in het museum te Innsbruck.

Dordrecht.

J. C. OVERVOORDE.

In het kasteel te Azay le Rideau (Turenne) vindt men een schilderij van een onbekend meester uit de 17^e eeuw, voorstellende het vertrek van het dogeschip van Venetie, op den achtergrond de Piazzetta en op den voorgrond het dogeschip en vele scheepjes en gondels en een groot schip onder Hollandsche vlag. Wie is de schilder en staat dit schilderij in verband met eenig historisch feit of hebben wij in de Hollandsche vlag slechts eene vingerwijzing te zien naar de nationaliteit van den schilder?

Dordrecht.

J. C. OVERVOORDE.